2304

JACOBI USSERII ARMACHANI

DE
Romanæ Eccleſiæ
SYMBOLO APOSTOLICO VETERE,

Aliiſque Fidei formulis, tum ab Occidentalibus tum ab Orientalibus, in primâ Catecheſi & Baptiſmo proponi ſolitis, Diatriba.

Acceſſerunt,

I. Athanaſii Symbolum, à Græcis interpolatum.
II. Symbolum aliud eidem etiam à quibuſdam tributum.
III. Hymnus Matutinus & Veſpertinus veteris Eccleſiæ.
IV. Hildeberti Cenomanenſis de Confeſſione Trinitatis Hymnus, & Gratia ad Dominum.

JO. [illegible]IANUS.

SYMBOLUM *Eccleſiarum omnium fidem loquitur.*

LONDINI,

Excudebant T[illegible] Matterſhed, impenſis Johannis Stafford, prope Eccleſiam S. Brigidæ. M.DC.XLVII.

DE

SYMBOLO APOSTOLICO VETERE,

Aliisque Fidei formulis, tum ab Occidentali-bus tum ab Orientalibus, in primâ Catechesi & Baptismo propo-sitis, Diatriba.

Us7d

JACOBUS USSERIUS ARMACHANUS

Viro Clarissimo

GERARDO JOHANNI VOSSIO

Salutem.

QUod in posteriore Pelagianæ Historiæ parte, idem etiam in veterum Symbolorum consideratione, utrique nostrum accidisse video: ut alter alterius inscius consilii, de eodem cogitaret argumento. Meam de Occidentalis & Orientalis Ecclesiæ Symbolis sententiam, in disputatione de Limbo Patrum & descensu Christi ad inferos, quum primò leviter tetigissem; in Concione posteà de Ecclesiâ & Fide Catholicâ coram Serenissimo Rege *Jacobo* habitâ, paulo plenius declaravi. Annis deinde post concionem illam editam quatuordecim prodiit diligentissima illa tua de tribus Symbolis Dissertatio: de quâ ut sententiam meam rectius pos-

ſes percipere; non ſolùm quæ in ſcriptis illis linguâ vernaculâ priùs evulgaveram, ſed etiam quæ hâc de re cogitanti poſteà ſuccurrebant, in brevem hanc Diatribam viſum fuit conjicere, tuoque arbitrio committere.

Ad ea verò quæ de *Athanaſiano* Symbolo eruditè (ut ſoles) commentatus es, nihil quod adjiciam habeo; niſi quod in *Thecaræ* Conſtantinopolitani monachi Græcorum Hymnorum Horologio (à Ravio noſtro ex Oriente huc advecto) Symbolum hoc, eo quo poſt finem hujus Diatribæ cernitur interpolatum modo, *Nicænæ* Synodo adſcriptum; & in Hymnorum, partim Latino partim Hibernico ſermone ſcriptorum, codice vetuſtiſſimo altero, notatum reperi, trium Epiſcoporum operâ in eadem *Nicænâ* Synodo illud fuiſſe compoſitum, *Enſebii, & Dionyſii, & nomen tertii* (ſic enim ibi legitur) *neſcimus*. Quod qui ſcripſerunt, authorem *Athanaſium* fuiſſe habitum neſciviſſe certum eſt; utrum verò *Enſebii* nomine Vercellenſem illum intellexerint, à quo conditum fuiſſe hoc Symbolum nonnulli exiſtimant, non ita perſpicuum. Sicut nec ab *Auguſtino* lectum illud fuiſſe conſimiles loquendi ab eo uſurpatæ formulæ magis evincunt; quàm authori epiſtolæ quæ Ignatio tribuitur ad Philippenſes notum fuiſſe, *συνημμένοις* iſta arguit. Οὔτε οὖν τοὺς πατέρες,

ρες, ὔτε τρεῖς υἱοὶ, ὔτε τρεῖς τὸ Παράκλητοι· ἀλλ' εἷς πατὴρ, καὶ εἷς υἱὸς, καὶ εἷς τὸ Παράκλητος. *Non itaque tres patres, neque tres filii, neque tres paracleti: sed unus Pater, & unus Filius, & unus Paracletus.*

In eâdem Hymnorum Collectione, *Nicetam* Deum laudaviſſe legimus, dicentem:

Laudate pueri Dominum, laudate nomen Domini. TE DEUM *laudamus, te Dominum confitemur;*

& quæ ſequuntur in Hymno illo decantatiſſimo, qui B. *Ambroſio* vulgò tribuitur: iſtâ præterea adjectâ Appendice.

Te Patrem adoramus æternum, Te ſempiternum Filium invocamus, Teque Spiritum ſanctum in unâ divinitatis ſubſtantiâ manentem confitemur. Tibi uni Deo in Trinitate debitas laudes & gratias referimus: ut te inceſſabili voce laudare mereamur per æterna ſecula ſeculorum. Amen.

In Latino-Gallico quoque Pſalterio, circa tempora Henrici I. exarato, inſcribitur iſte *Hymnus ſancti Niceti* (Hiberniæ noſtræ traditioni ſatis conſentaneè:) ſive Trevirenſis hîc intelligendus fuerit *Nicetius*, ſive Lugdunenſis, ſive quis alius. Ante S. Benedictum certè & Teridium Cæſarii Arelatenſis epiſcopi diſcipulum, qui de hoc hymno in ſuis Regulis locuti ſunt, nullum veterum

veterum illius mentionem feciſſe ; in notis ſuis ad ritum in unctione Regum Francorum olim obſervatum, Hugo Menardus indicat.

Latino-gallicum illud Pſalterium in bibliothecâ Cottonianâ vidimus : ſicut & alia Latina duo, longe majoris antiquitatis ; in quibus, præter Hymnum hunc (ſine ullo authoris nomine, *Hymni ad matutinas* titulo inſcriptum) & Athanaſianum habebatur Symbolum, & Apoſtolicum, totidem omninò quot hodiernum noſtrum continens capitula. In priore, quod Gregorii I. tempore non fuiſſe recentius tum ex antiquo picturæ genere colligitur, tùm ex literarum formâ grandiuſculâ, Athanaſianum quidem *Fidei Catholicæ* (uti etiam in Pſalterio Ludovici IX. Sancti dicti, quod in Regis noſtri Bibliothecâ extat Jacobæâ) alterum verò *Symboli Apoſtolorum* præfert titulum. In poſteriore, quod Regis Æthelſtani aliquando fuit, Apoſtolicum vice versâ *Symbolum* ſimpliciter, alterum autem *Fides ſancti Athanaſii Alexandrini* nuncupatur. Quod idcircò monendum eſſe duxi : ne Athanaſianum hoc Symbolum Pipini vel Karoli M. temporibus conditum ; aut à Gregorii IX. apocriſariis Athanaſii nomine primùm fuiſſe prolatum, facilè perſuaderi tibi patiaris. De quo etiam Iſidori Hiſpalenſis [b] epiſtolam ad Claudium Ducem conſulas licet : ubi & controverſiæ de Spiritus San-

[a] *Vid.* Angeli Rocchæ Bibliothec. Vatican. *pag.* 407. & Cardin. Caraffæ Præfat. in edit. Græc. LXX. Interpr. Romæ *an.* 1587. excuſ.

[b] Oper. *Iſidor.* edit. Colon. *ann.* 1617. *p.* 487.

&i à Filio processione, inter Latinos & Græcos tunc agitatæ, mentionem factam invenies. Nam Caroli Calvi temporibus *Athanasio* hanc fidei formulam fuisse adscriptam, tum ex ineditis, Rathranni Corbeiensis monachi contra Græcos libro 2°. & Æneæ Parisiensis episcopi contra eosdem *lib.* 1. *cap.* 19. manifestum est; tum ex Hincmari Remensis archiepiscopi Capitulis, presbyteris parochiæ suæ anno DCCCLII. datis: [c] in quorum primo præcipitur, ut *sermonem Athanasii de fide, cujus initium est*, Quicunque vult salvus esse, *memoriæ quisque commendet, & sensum illius intelligat, & verbis communibus enuntiare queat.*

[c] *In Appendice tom. 3. Concilior. Galliæ, à Sirmondo edit.*

Sed ab instituto longiùs digressum me sentio, quàm putarâm: quod tamen, ut & interpellationis hujus quantumcunque est, non æquo tantùm sed & libenti animo te laturum, candor ille solitus & satis perspecta tua humanitas dubitare me non sinit.

Scribebam Londini, VI. Id. Februar. anno Christianæ epochæ MDCXLVI. ut nos in Angliâ numeramus; ut vos verò in Belgio, XII. Kalend. Mart. Ann. MDCXLVII.

DE ROMANÆ ECCLESIÆ SYMBOLO APOSTOLICO VETERE,

aliisq; tùm ab Occidentalibus tùm ab Orientalibus in primâ Catecheſi & Baptiſmo adhibitis Fidei Symbolis.

LIcèt apud omnes tùm *Orientis* tùm *Occidentis* eccleſias, ut unus *Dominus* & *Baptiſma*, ita & una *Fides* ſuerit: unâ tamen & eâdem verborum formulâ *Fidei Symbolum*, quo in cultus Domini profeſſione & Baptiſmi ſuſceptione illæ ſunt uſæ, non fuiſſe conceptum, omnium quæ *Romanum* fuiſſe brevisſimum, in Symboli explicatione, *Ruffinus* Aquileienſis presbyter jamdudum nos docuit: de additamentis etiam apud Occidentales ad *Romanum* hoc appoſitis, in Prooemio ſuo ſic præfatus. *Illud non importunè commonendum puto, quòd in diverſis Eccleſiis aliqua in his verbis inveniuntur adjecta. In Eccleſiâ tamen urbis Romæ hoc non deprehenditur factum: quod ego propterea eſſe arbitror, quòd neque hæreſis ulla illic ſumpſit exordium, & mos ibi ſervatur antiquus, eos qui gratiam baptiſmi ſuſcepturi ſunt, publicè, id eſt, fidelium populo audiente, ſymbolum reddere; & utique adjectionem unius ſaltem ſermonis, eorum qui præceſſerunt in fide non admittit auditus. In cæteris autem locis, quantum intelligi-* Epheſ. 4. 5.

datur, propter nonnullos hæreticos additâ quædam videntur, per quæ novellæ doctrinæ sensus credentium excludi. Nos tamen illum ordinem sequimur, quem in Aquileiensi Ecclesiâ per lavacri gratiam suscepimus.

In brevioris verò illius Symboli duo incidi exemplaria: quorum alterum *Græcè*, ad calcem Psalterii Latini Regis *Æthelstani*, (quod, obelis & asteriscis distinctum, *Cottoniana* Bibliotheca nobis conservavit;) alterum *Latinè*, ad finem Græco-latini Actorum Apostolicorum codicis non minùs antiqui (qui majusculis literis exaratus in publicâ Oxoniensis Academiæ custoditur Bibliothecâ) descriptum reperi. Psalterium illud anno æræ nostræ Christianæ DCCIII. longè ante Æthelstani regnantis tempora, ex regulis Kalendario in libri initio subjunctis, scriptum fuisse deprehendi: cui conjunctum cernebatur & Symbolum, Græcè quidem, sed literis Anglo-saxonicis incommodè satis expressum; quod, emendatioribus Græcis simul appositis, hîc subjiciendum curavi.

Pistheu is then patepa pantocratepo. ce is criston ihũ yon autu ton monogenton quinton imon. ton genegentha ec pneumatus agiu ce maria tis parthenu. ton epi pontiu pilatu staupothentha, tapintha, te tritue imepa anastantha ex nicpon, anantta is tos uranos, catimepon in dexia tu patpos, oten epichete crine zontas ce nicpos. ce is pneuma agion. agpi, apisin amartion, sarcos anastaamin.

Πιστευω εις ενα θεον πατερα παντοκρατορα. ⁊ εις Χριστον Ιησουν υἱον αὐτου τον μονογενη τον ⁊ κυριον ἡμων, τον γενεθεντα ⁊ πνευματος ἁγιου ⁊ Μαριας τ παρθενου. τον επι Ποντιου Πιλατου σταυρωθεντα, ταφεντα, τη τριτη ἡμερᾳ ανασταντα εκ νεκρων, αναβαντα εις τους ουρανους, καθημενον εν δεξια του πατρος, οθεν ερχεται κρινε ζωντας ⁊ νεκρους. ⁊ εις πνευμα ἁγιον. ἁγι[ας εκκλησιας.] ἀφεσιν ἁμαρτιων, σαρκος ἀναστα[σιν.] Αμην.

Græculus verò alter, non minùs Latini sermonis imperitus, quàm Anglo-saxonicus Græci, Latinum idem Symbolum, sed barbarismis (quos ad marginem rejecimus) aliquantulum inquinatum, ita nobis exhibuit.

Credo

Credo in Deum Patrem omnipotentem: & in [a] *Chriſtum Jeſum filium ejus unicum, Dominum noſtrum, qui natus eſt de Spiritu ſancto & Mariâ virgine, qui ſub Pontio Pilato crucifixus eſt & ſepultus, tertiâ die reſurrexit à mortuis, aſcendit in* [b] *cælos, ſedet ad* [c] *dexteram Patris, unde venturus eſt judicare vivos & mortuos. Et in Spiritu ſancto. ſanctâ Eccleſiâ, remiſſione peccatorum, carnis* [d] *reſurrectione.*

a ℵ Chriſto Jeſu

b ℵ cœlis

c ℵ dextera

d ℵ reſurrectionis.

Atque hoc Symbolum illud eſt, quod (ſublatis barbariſmis, & pro ablativo in poſtremis articulis accuſativo caſu ſubſtituto) tum à Maximo Taurinenſi, in Homiliâ de traditione Symboli, explicatur; tum ab Auguſtino in libello de Fide & Symbolo (tomo Operum 3.) Competentibus exponitur, & in fine fidelibus omnibus ita commendatur. *Hæc eſt fides, quæ paucis verbis tenenda in Symbolo novellis Chriſtianis datur. Quæ pauca verba fidelibus nota ſunt: ut credendo ſubjugentur Deo, ſubjugati rectè vivant, rectè vivendo cor mundent, corde mundo quod credunt intelligant.* Idemque ipſum Græcum à Marcello Ancyrano profeſſioni fidei ſuæ ad Julium Romanum antiſtitem inſertum, apud Epiphanium in Hæreſi LXXII. legitur: verbo *Hæreſes* tantum in initio, librariorum ut videtur incuriâ, omiſſo; & *Vitæ æternæ* articulo in fine ſuperaddito. Quem & in Occidentis quibuſdam partibus receptum fuiſſe, & ex [e] Petro Ravennate, & ex authore libri de Symbolo ad Catechumenos (tomo IX. operum Auguſtini) obſervo; Symbolum, eodem modo quo à Marcello eſt propoſitum, explicantibus.

e Petr. Chryſolog. ſerm. 57. cum ſ. ſequentib.

Verùm apud alios, omiſſâ *Vitæ æternæ* mentione, in *Carnis reſurrectione* (ut in noſtris illis ſuperioribus) terminatum fuiſſe Symbolum, ex Hieronymo & Rufino intelligitur. Quorum prior, in epiſt. LXI. ad Pammachium, adverſus errores Johannis Hieroſolymitani, ita loquitur. *In Symbolo fidei & ſpei noſtræ, quod ab Apoſtolis traditum non ſcribitur in chartâ & atramento, ſed tabulis cordis carnalibus, poſt confeſſionem Trinitatis & unitatem Eccleſiæ,*

omne Christiani dogmatis sacramentum Carnis resurrectione concluditur. Posterior, & in Apologiâ adversus eundem Hieronymum, Aquileienses suos in *hujus carnis resurrectione finem Symboli* statuere confirmat; & in ipsius Symboli expositione porrò addit. *Ultimus iste sermo, qui Resurrectionem pronunciat, summam totius perfectionis succinctâ brevitate concludit.* quem & in suâ Symboli explicatione secutus est Venantius Fortunatus, Pictavensis apud Gallos episcopus; eo capitulo *summam perfectionis concludi* similiter repetens. Quod ipsum etiam Maximus Taurinensis, illis verbis significatum voluit: *Hic religionis nostræ finis, hæc summa credendi est.* et author Sermonis CXIX. de Tempore (operum Augustini, tomo X.) notatione illâ. *Iste jam finis est: sed finis sine fine erit Resurrectio carnis.*

Ecclesia verò Aquileiensis, præter pronominis HUJUS ad *Carnis resurrectionem* factam adjectionem, etiam *Patri* titulos *invisibilis & impassibilis* adjunxit: post Christi quoque sepulturam, alterâ additâ appendiculâ; *Descendit ad inferna.* In Gallicano Fortunati Symbolo, *Descendit ad infernum* legitur: additamentis illis aliis prætermissis. Apud Hispanos, Erâ DCCOXXIII. Christi anno DCCLXXXVI. Etherius Uxamensis episcopus & Beatus presbyter, adversus Elipandum Toletanum archiepiscopum, Symbolum Apostolicum ita producunt. *Surgamus cum ipsis Apostolis, & fidei nostræ Symbolum, quod tradiderunt nobis brevi compendio, recitemus.*

Credo in Deum Patrem omnipotentem. Et in Jesum Christum filium ejus unicum, Deum & Dominum nostrum. Qui natus est de Spiritu sancto, & Mariâ virgine. Passus sub Pontio Pilato. Crucifixus, & sepultus. Descendit ad inferna. Tertiâ die resurrexit vivus à mortuis. Ascendit in cœlos. Sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis. Inde venturus, judicare vivos & mortuos. Credo in Spiritum sanctum. Sanctam Ec-

cleſiam Catholicam. Remiſſionem omnium peccatorum. Carnis reſurrectionem, & Vitam æternam. Amen.

Ecce fidem Apoſtolicam, in quâ baptizati ſumus; quam credimus, & tenemus.

Apud aliquos etiam poſtremorum articulorum ita inverſus eſt ordo. *Remiſſionem peccatorum, Carnis reſurrectionem, & Vitam æternam, per ſanctam Eccleſiam.* quemadmodum in tribus poſterioribus libris de Symbolo ad Catechumenos (qui in nonum operum Auguſtini tomum irrepſerunt) videre licet. Unde & author Orationis ad Catechumenos, contra Judæos, Paganos & Arrianos (quæ in ſexto tomo, perperàm eidem adſcripta legitur) primo in loco *Remiſſionis peccatorum*, ſecundo *Reſurrectionis*, tertio *Vitæ æternæ*, quarto demùm ac poſtremo *Eccleſiæ* enarrat capitulum. Ut enim vetus *Romanum* Symbolum *Carnis reſurrectione*; ita horum, *Eccleſiæ* commemoratione eſt terminatum. Quod etiam, ſub finem libri ſecundi de Symbolo ad Catechumenos, ſic habetur annotatum, *Sancta Eccleſia, in quâ omnis hujus ſacramenti terminatur authoritas.* Et tertii: *Ideò ſacramenti hujus concluſio per Eccleſiam terminatur.* Et quarti ſimiliter: *Propterea hujus concluſio ſacramenti per ſanctam Eccleſiam terminatur.*

Romanam verò Eccleſiam omnis in ſuo Symbolo mutationis impatientem fuiſſe, ex Rufino jam audivimus. Quò ſpectat & Ambroſii illud, in epiſtolâ LXXXI ad Siricium. *Credatur Symbolo Apoſtolorum, quod Eccleſia Romana intemeratum ſemper cuſtodit & ſervat.* et Vigilii Tridentini, libro quarto adverſus Eutychem. *Roma, & antequàm Nicæna Synodus conveniret, à temporibus Apoſtolorum uſque ad nunc, ita fidelibus Symbolum tradidit.* Quo tamen hodie Romana Eccleſia utitur Symbolum, additamentis aliquot auctius legi, res ipſa indicat. Latino Græca quoque adjuncta habetur verſio, in *Pſalterio Græco Papæ Gregorii*, ut præfert titulus (ſcriptura enim ævo Gregorii longè eſt poſterior)

sterior) Psalterio videlicèt Græco & Romano, Latinis utroque literis descripto, quod in Benedictini apud Cantabrigienses Collegii bibliothecâ est reconditum. Ex quo Symbolum hoc utrâque linguâ (novis additamentis, in Latino, characteris alio genere discriminatis; pro Latinis verò literis, in altero, Græcis substitutis) hîc apponere libuit.

Symbolum Apostolorum.

Credo in Deum patrem omnipotentem, creatorem cœli & terræ. *Et in Jesum Christum filium ejus unicum, Dominum nostrum. Qui* conceptus *est de Spiritu sancto, natus ex Mariâ virgine. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus*, mortuus, *& sepultus.* Descendit ad inferna. *Tertiâ die resurrexit à mortuis. Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram* Dei *patris* omnipotentis. *Inde venturus judicare vivos & mortuos. Credo in Spiritum sanctum. Sanctam Ecclesiam* Catholicam. Sanctorum communionem. *Remissionem peccatorum, Carnis resurrectionem, Vitam* æternam. *Amen.*

Πιστεύω εἰς θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς. Καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν Κύριον ἡμῶν. Τὸν συλληφθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου, γεννηθέντα ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου. Παθόντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, σταυρωθέντα, θανόντα, καὶ ταφέντα. Κατελθόντα εἰς τὰ καταχθόνια. Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν. Ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς, καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ θεοῦ πατρὸς παντοκράτορος. Ἐκεῖθεν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Πιστεύω εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἁγίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν. Ἁγίων κοινωνίαν. Ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Σαρκὸς ἀνάστασιν, ζωὴν αἰώνιον. Ἀμήν.

Ubi notandum, ex Aquileiensi primùm Symbolo in Romanum traductum esse articulum Descensus *ad inferna*. Ita enim tùm in vetere Ordine Romano, tùm in Cottonianis & antiquioribus quibusque Symboli exemplaribus legitur: quod εἰς τὰ καταχθόνια à nostro Interprete est redditum. In posterioribus enim, ex Athanasiano Symbolo, *Descendit*

dit ad inferos, hîc est positum: pro quo, εἰς ᾅδου vel εἰς (sc. τόπον,) in Græco est substitutum, quum à primitivis Symbolis totum hoc caput abfuisse, ita Rufinus admonuerit. *Sciendum sanè est, quòd in Ecclesiæ Romanæ symbolo non habetur additum*; Descendit ad inferna; *sed neque in Orientis Ecclesiis habetur hic sermo. Vis tamen verbi eadem videtur esse in eo quod sepultus dicitur.*

De *Orientalium* præterea Ecclesiarum (ut eò jam veniamus) communi Symbolo, ista refert Rufinus idem. *Orientis Ecclesiæ* * *penè omnes ita tradunt.* [Credo in unum Deum Patrem omnipotentem.] *Et rursùm in sequenti sermone, ubi nos dicimus*; [Et in Jesum Christum, unicum Filium ejus, Dominum nostrum.] *illi tradunt* [Et in unum Dominum nostrum Jesum Christum, unicum Filium ejus.] Hîc verò meminisse oportet, apud Orientales duo extitisse Symbolorum genera: contractius quum, (quod cum Romano & Aquileiensi Rufinus contulit,) fusius & explicatius alterum.

* Voculam hanc, ex editione Frobeniana, hîc repositimus.

Prioris generis fuit *Hierosolymitanæ*, h *Ecclesiarum omnium matris illud.* Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ. καὶ τὰ ἑξῆς τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως. *Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cœli & terræ. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei. & reliqua Symboli fidei.* quemadmodum in Ecclesiæ Hierosolymitanæ vetere Liturgiâ legitur; quæ B. Jacobo, ut primo sedis illius habito Episcopo tribuitur, & in antiquitatis memoriâ etiam adhuc Hierosolymis * semel in anno celebrari dicitur. Et quia cætera quæsequebantur, (quod seriò dolemus) ut maximè tùm nota, brevitatis causâ sunt hîc omissa: ut aliquo ea jactura resarciretur modo, integram *sanctæ & Apostolicæ fidei* Confessionem, licèt (ut ex *visibilium omnium & invisibilium* mentione, sub initium factâ, apparet) aliquanto, auctiorem, sicut Hierosolymis à Cyrillo φωτιζομένοις fuit explicata, ex Catechesibus ipsius undique collectum, visum

h Τῆς μητρὸς ἁπασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Concil. Constantinop. 1. epist. Synodic. apud Theodoret. lib. 5. hist. cap 9.

* Leo Allat. de libris Ecclesiast. Græcor. dissertat. 1. pag. 16.

i Ἀρχαῖαι καὶ ἀποστολικαὶ πίστεις. Cyrill. Hierosolymitan. Cateches. 18. φωτιζομένων.

visum fuit, illius quo caremus loco, substituere.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεὸν παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, θεὸν λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα καὶ ταφέντα. τὸν ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς, καὶ καθίσαντα ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐρχόμενον ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα τὸ παράκλητον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. Καὶ εἰς ἓν βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cœli & terræ, visibilium & invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum, filium Dei unigenitum, ex Patre genitum ante omnia sæcula: Deum verum, per quem omnia facta sunt. Qui incarnatus & homo factus est, crucifixus & sepultus, resurrexit tertiâ die à mortuis, & ascendit in cœlos, & sedit ad dexteram Patris. & venturus est in gloriâ, judicare vivos & mortuos: cujus regni non erit finis. Et in unum Spiritum sanctum paracletum, qui locutus est per Prophetas. Et in unum baptisma pœnitentiæ in remissionem peccatorum, & in unam sanctam Catholicam Ecclesiam, & in carnis resurrectionem, & in vitam æternam.

Brevius aliquanto fuit *Alexandrina*, ut videtur, Ecclesiæ illud Symbolum:[h] quod Arius (illius Ecclesiæ presbyter) orthodoxum se simulans, Constantino Imperatori obtulit.

[h] Socrat. histor. lib. 1. cap. 25. & Sozomen. lib. 2. cap. 27.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεὸν Πατέρα παντοκράτορα. Καὶ εἰς Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τὸν ἐξ αὐτοῦ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων γεννηθέντα, θεὸν λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸν [a] καταβάντα, καὶ σαρκωθέντα, καὶ πολιτευσάμενον, καὶ παθόντα, καὶ ἀνα-

[a] Sozom. ἐνανθρωπήσαντα, καὶ παθόντα καὶ ἀναλαβόντα.

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem. Et in Dominum Jesum Christum filium ejus, ex eo ante omnia sæcula genitum, Deum Verbum: per quem omnia facta sunt, & quæ in cœlis & quæ in terrâ. Qui venit, & incarnatus est, &

νεκρούς. Καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν, καὶ εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, καὶ εἰς μίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ τὴν ἁγίαν τὴν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων.

& passus, & resurrexit, & ascendit in cælos, & iterùm venturus est judicare vivos & mortuos. Et in Sanctum Spiritum. Et in carnis resurrectionem, & in vitam futuri sæculi, & in regnum cælorum, & in unam Catholicam Dei Ecclesiam, quæ finibus usque ad fines est.

Longioris verò Symboli partem maximam coram Synodi Nicænæ Patribus recitavit Eusebius, Cæsariensis in eâdem Palæstinâ episcopus; hoc priùs commendatam elogio: quemadmodum in epistolâ ad Cæsarienses suos, ex Concilio scriptâ, ipse confirmat. i Καθὼς παρελάβομεν παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπων, καὶ ἐν τῇ πρώτῃ κατηχήσει, καὶ ὅτε τὸ λουτρὸν ἐλαμβάνομεν. καθὼς ἐμάθομεν παρὰ τῶν θείων γραφῶν μανθάνοντες, καὶ οὕτω πιστεύοντες καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπισκοπῇ κατηχούμενοι καὶ διδάσκοντες, οὕτω καὶ νῦν πιστεύοντες, τὸ ὑμετέρον ἐξ ἡμῶν ἐκθέμεθα πίστευμα. *Sicut ab Episcopis qui nos antegressi sunt accepimus, & in primâ catechesi, & quum baptismi lavacrum suscepimus, & sicut à divinis Scripturis didicimus, & sicut in presbyterio & in ipso Episcopatu credidimus & docuimus: sic etiam & nunc credentes, nostram fidem vobis proponimus.* Fidei autem Confessio illa erat hujusmodi.

i Euseb. epist. ad Cæsarienses inter opera Athanasii tom. 2. pag. 48. edit. Commelinian. & apud Socrat. lib. 1. hist. eccles. 5. (al. 8) Theodoret. lib. 1. cap. 12. & Gelas. Cyzicen. in Act. Concil. Nicæn. part. 3. cap. 35.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, τὸν τῶν ἁπάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν· Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, ζωὴν ἐκ ζωῆς, υἱὸν μονογενῆ, πρωτότοκον πάσης κτίσεως, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον, δι' οὗ καὶ ἐγέ-

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium & invisibilium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum, Dei Verbum, Deum de Deo, lumen de lumine, vitam de vitâ, filium unigenitum, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia secula ex Patre genitum,

γενο τὰ πάντα. Τὸν δι' ἡμᾶς τὸν ἄνθρωπον, τὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἥξοντα πάλιν ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Πιστεύομεν καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον.

genitũ, per quem & omnia facta sunt. Qui propter nostram salutem incarnatus & inter homines conversatus, & passus est, & tertiâ die resurrexit, & ascendit ad Patrem, & iterùm venturus est in gloriâ judicare vivos & mortuos. Credimus & in unum Spiritum sanctum.

{ Euseb. ibid.

Atque hanc Confessionem [k] & Constantinus Imperator & universi Patres Nicæni sine ullâ contradictione admiserunt: sed ad Arianæ hæreseos, de quâ tùm quærebatur, clariorem refutationem, ita eam à se interpolatam Ecclesiis proponendam censuerunt.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός. Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί. Δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, κατελθόντα, σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium & invisibilium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum, filium Dei, natum ex Patre unigenitum, hoc est, ex substantiâ Patris. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum, consubstantialem Patri; per quem omnia facta sunt, & quæ in cœlo & quæ in terrâ. Qui propter nos homines, & propter nostram salutem, descendit, incarnatus & homo factus est, passus est, & tertiâ die resurrexit, ascendit in cœlos, venturus judicare vivos & mortuos. Et in Spiritum sanctum.

Ultra

Ultra Trinitatis verò confessionem hâc vice non professerunt: cum quòd Symboli pars ab Eusebio proposita eò illos ducebat; tum quòd Ariana, quæ tunc agitabatur, controversia nihil amplius requirebat. Quamobrem & Ariani Episcopi, qui ut Nicænam hanc fidem latenter subruerent, anno CCCXLI. in Antiochenâ Synodo convenerunt, quum ad articulum illum perveniissent, Πιστεύομεν εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, *Credimus etiam in sanctum Spiritum*; subdiderunt: Εἰ δὲ δεῖ προσθεῖναι, πιστεύομεν εἰς τὴν τοῦτο ἀναστάσεως, καὶ ζωὴν αἰώνιον. *Si autem, ut hoc adjiciatur, opus sit: Credimus & de carnis resurrectione, & vitâ æternâ.* [1] Athanas. epist. de Synod. Arimini & Seleuciæ. (tomo 7. edit. Commelin. pag. 687 Socrat. lib. 2. hist. cap. 1.

Professionem vero τὸ ἀνάθεμα, ab Antiochenâ illâ Synodo subdolè suppressam, ipsa Ecclesia Antiochena, ut * σύνδεσμον ἀσεβείας, breviori suo inserendam curavit Symbolo; quod *ex scriptis Dei per Apostolos Dei conditum*, in libro VI. de Incarnatione Domini, affirmat Johannes Cassianus, & contra Nestorium sic urget. *Licèt omnium Ecclesiarum sit, quia una omnium fides: peculiariter tamen Antiochenæ urbis est atque Ecclesiæ, id est, illius in quâ in editus, in quâ institutus, in quâ renatus es. Hujus de perduxit Symboli fides ad vitæ fontem, ad salutis regenerationem, ad Eucharistiæ gratiam, ad Domini communionem.* Priorem autem Symboli hujus partem ita Cassianus repetit.

* *Fidei vinculum.* Epiphan. Anchorat.

Credo in unum solum verum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem omnium visibilium & invisibilium creaturarum. Et in Dominum nostrum Jesum Christum, filium ejus unigenitum, & primogenitum totius creaturæ; ex eo natum ante omnia sæcula, & non factum. Deum verum ex Deo vero, homousion Patri: per quem & sæcula compaginata sunt, & omnia facta. Qui propter nos venit, & natus est ex Mariâ virgine, & crucifixus sub Pontio Pilato, & sepultus. Et tertiâ die resurrexit secundùm Scripturas, & in cælos ascendit, & iterùm veniet judicare vivos & mortuos. & reliqua.

Longiori verò Ecclesiarum Orientalium Symbolo omnia illa Nicænorum Patrum additamenta, apud Epiphanium (sub finem Anchorati) hunc in modum interposita leguntur.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός, [* Θεὸν ἐκ Θεοῦ] φῶς ἐκ φωτὸς, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί. δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντα, καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιὸν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ

* Inclusa restituimus ex priore Nicænâ formulâ, & prolixiore illâ quæ statim sequitur in ipso Epiphanio.

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cœli & terræ, visibilium & omnium & invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum, filium Dei unigenitum, ex Patre natum ante omnia secula, hoc est, ex substantiâ Patris. [Deum de Deo] lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt, & quæ in cœlis & in terrâ. Qui propter nos homines, & propter nostram salutem, descendit de cœlis, & incarnatus est de Spiritu sancto & Mariâ virgine, & homo factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus & sepultus est. Et resurrexit tertiâ die secundùm Scripturas, & ascendit ad cœlos, & sedet ad dexteram Patris; & iterùm venturus est cum gloriâ, judicare vivos & mortuos: cujus regni non erit finis. Et in Spiritum sanctum, Dominum & vivificantem; qui ex Patre procedit, qui cum Patre & Filio simul adoratur & conglorificatur,

αγιοδοξαζόμενον, τὸ λελῆσθαι διὰ τῶν Προφητῶν. εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁμολογοῦμεν ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. προσδοκῶμεν ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

glorificatur, qui locutus est per Prophetas. Et unam sanctam Catholicã & Apostolicam Ecclesiã. Confitemur unũ baptisma, in remissionem peccatorum. Expectamus resurrectionem mortuorũ, & vitam futuri seculi. Amen.

Hanc Fidei formulam, ut ab Apostolis Ecclesiæ traditam, & à Nicænis Patribus promulgatam, laudat Epiphanius: ita ut ratione doctrinæ, in antiquo Orientalium Ecclesiarum Symbolo comprehensæ, *Apostolica*; explicationis verò à CCCXVIII. Episcopis superadditæ, *Nicæna* dici ea meritò posse videretur. Αὕτη μὲν ἡ πίστις (inquit) παραδέδοται ἀπὸ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ τῇ ἁγίᾳ πόλει ὑπὸ πάντων ἅμα τῶν ἁγίων Ἐπισκόπων ὑπὲρ τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ. *Hæc fides à sanctis Apostolis tradita est, & in Ecclesiâ, civitate sanctâ, ab omnibus sanctis simul Episcopis, supra trecentos ac decem numero*, præscripta. de cujus solenni recitatione, sacræ Synaxeos tempore à Timotheo Constantinopolitano archiepiscopo institutâ, in libri II. Historiæ Theodori Lectoris Eclogis ita legimus. Αἰτηθεὶς ὑπ' αὐτῶν Τιμόθεος, τὸ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ πατέρων τὸ πίστως Σύμβολον καθ' ἑκάστην σύναξιν λέγεσθαι παρεσκεύασεν, διὰ βαβαλὴν τὴν τῶν Μακεδόνων, ὃς ἐκεῖνο μὴ δεχόμενον τὸ Σύμβολον, ἅπαξ τοῦ ἔτους λεγόμενον ἤκουεν ἐν τῇ ἁγίᾳ Πεντηκοστῇ τοῦ θείου πάθους, τῆς καιρῷ τῆς γενομένην ὑπὸ τοῦ διδασκάλου κατηχήσεων. *Ab amicis rogatus Timotheus, Symbolum fidei* CCCXVIII. *Patrum per singulas Synaxes dici curavit; ad reprehensionem videlicèt Macedonii, quòd ille Symbolum hoc non receperit: quum anteà semel tantùm in anno, in Paraseeue scilicèt Dominicæ passionis, tempore quo Episcopus catechizabat, recitatum esset.* Ad longiorem enim hanc formulam (saltem à Constantinopolitano Concilio, ut posteà videbimus, aliquantulùm imminutam) ista spectare; tum quæ de Spiritu sancto in eâ

habentur Macedonio adversantia & repugnantia, tum usus ad hunc usque diem in Græcorum Ecclesiis receptus, planum faciunt.

Sed & ab Occidentalibus consimiliter Ecclesiis longius istud Symbolum & *apostolicum* habitum, & *Nicænum* etiam nominatum fuisse observare liceat. Sic enim habet Ordo Romanus, in Præfatione Symboli hujus recitationi præmissâ, ante administrationem Baptismi. *Audite susscipientes Evangelici Symboli sacramentum, à Domino inspiratum, ab Apostolis institutum : cujus pauca quidem verba sunt, sed magna mysteria.* Et in sacræ Cœnæ celebratione, Latina Missa, quæ circa annum DCC. in usu fuit, de eodem adjicit. [m] *Finito Symbolo* APOSTOLORUM, *dicat Sacerdos : Dominus vobiscum.*

[m] Miss. edit. Argentin. ann. 1557. pag. 41.

Symbolum autem hoc, quod in divinorum Mysteriorum administratione recitatur, à *Nicæna* Synodi Patribus fuisse editum; Isidorus Hispalensis, de divinis Officiis lib. I. cap. XVI. Alcuinus, de divin. Offic. cap. LVI. Ælfricus Malmesburiensis monachus, in * Canonibus ad Wulfinum Shirburbernensem episcopum, Magister Sententiarum, libro I. distinct. XI. Alexander Halensis, in Summæ parte III. quæst. LXIX. memb. V. confirmant : ut recentiores non commemorem, qui *Nicæni* nomen prolixiori huic Symbolo, cujus in Officio sacro usus est, communi ferè consensu impertiunt. De quo & Braccarensis III. Concilii episcopi, anno DCLXXV. *Hanc nostræ Fidei regulam ipsis verbis atq; sententiis commemoranter prætexuimus, quibus & in conventu Nicæni Concilii declaratam esse scimus.* Unde & *à Nicænâ Synodo Spiritum sanctum ex Patre solùm procedere traditum* refert, in libro II. περὶ φύσεων, Johannes Erigena. Ita enim ex Græco rectè ille retulit : licèt Braccarenses, recepto tum apud Hispanicas ecclesias more, *Filii* etiam mentionem Symbolo hîc adjecerint.

* Concil. Britannic. D. Henr. Spelman. pag. 573.

Quibus omnibus inter se collatis, in eam nunc descendere incipio sententiam; Nicænos Patres primæ Symboli parti,

ti, ab Eusebio ex vetere Formulâ primùm propositæ & ab eis plenius explicatæ, alteram deinde quæ supererat partem adjunxisse: vel eorum potiùs primarios aliquos, post solutum Concilium, id ipsum effecisse. De quo certius aliquid proferri potuisset, si Synodi illius Acta non penitùs * intercidissent. Nam quæ tribus libris à Gelasio Cyziceno habemus descripta, Historiam potiùs quàm Acta Concilii continent; (quemadmodum in Bibliothecâ suâ notavit Photius:) & Gregorii Cæsareæ in Cappadociâ presbyteri de CCCXVIII. patribus Nicænis oratio (apud Metaphrastam, Julii die X.) quod huc faciat, præter hoc, nihil habet aliud. Τὸν δὲ τοῦ ὁσίου πατρὸς Συμβόλου, πάσης αἱρετικῆς κακοηθείας τὸν παρελθεῖν ἀποκλείοντος, καταφρονῆσαι ἔδοξαν, ἢ ἰδίᾳ ἑαυτῶν τὸ παρ' ἐκείνου ἀκριβῶς ἐκτεθὲν ἀσεβείας ἀντιτιθέντες ὑφηγήματα, οἷς πᾶσι ἐνέδησαν ἐν ἐ ἐν τῷ Παλατίῳ τῇ φανερᾷ γενομένῃ τῇ Συνόδῳ ἐξηγόνται. *Divini omnino Symboli, hæreticæ omnis malignitati aditum præcludentis, ex assistentem contexunt, per singulosque dictum destruentes sensum, quo ab unaquâque hæresi opponitur: ut ex narratione actorum Synodi in Palatio manifestum est omnibus.*

Sanè in eâ me aliquando fuisse opinione non diffiteor: vetera Orientalium Ecclesiarum Symbola in simplice personæ *Spiritus sancti* confessione fuisse terminata; illius verò amplificationem capituli, & quæ de Ecclesiâ & beneficiis ad eam spectantibus sequebantur omnia, à Patribus secundæ Synodi Oecumenicæ, Constantinopoli anno Christi CCCLXXXI. habitæ, primùm fuisse addita. Sed ab eâ me depulit sententiâ temporis, quo à Cyrillo Hierosolymitano Catechetici sermones sunt habiti, & ab Epiphanio Anchoratum fuit editum, diligentior consideratio. Cyrillum enim *in adolescentiâ* Catecheses suas composuisse, in suo Scriptorum Catalogo docet Hieronymus; annis quidem LXX. post exortam Manetis hæresin, ut in Catechesi VI. ipse Cyrillus indicat: ante annum nimirùm Domini CCCI. quo ex Catechetâ Episcopus

* Vid. Baron. ad ann. 325. sect. 62, 63.

Hierosolymitanus ille est factus. Atqui Apostolicæ fidei Symbolum, quod ille explicat, non in *Spiritus sancti*, sed in *Vitæ æternæ* articulo finem accipit: quod & ipse verbis illis Catecheseos XVIII. planè confirmat. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς εἰρήσθω καιρίως· ἵνα τοῖς νεοφωτίστοις ἐν τῷ πέρατι τὰ πρωτεῖα δίδωμι καὶ τέλος. *Hæc de Vitâ æternâ dicta sunto: quod est earum, quæ prosit emnes in Fide, ultimum documentum atq; terminus.*

Anchoratum verò à se scriptum expressè notat Epiphanius, *anno Diocletiani* XC. *Valentiniani & Valentis* X. *Gratiani* VI. *Gratiano Augusto* III. *& Equitio Consulib. Indictione* II. hoc est, Christianæ nostræ epochæ anno CCCLXXV. Et tamen longius illud Symbolum jam propositum (quod Constantinopolitano Concilio vulgò tribuitur) ut ab Apostolis acceptum, & à Nicænis Patribus prædicatum, ille recitat hujusmodi ad fideles omnes adhortatione præfixâ. Μὴ διαλείπωμεν, ἀγαπητοὶ ἡμῖν ἀδελφοί, καὶ πάλιν καὶ πάλιν ἀγῶνα τοῦτον ἐν παραινέσεσι ποιούμενοι, ἵνα παρακαθίσῃ ἡ ἀγάπη ἡμῶν ἐν τῷ Θεῷ· ἵνα ὁ Θεὸς ἴδῃ τὴν ἀγάπην ἡμῶν ἀνεπίληπτον τῷ Κυρίῳ, φυλάξωμεν, ἵνα ἔστω ἀσπιλος καὶ ἀμεμπτος καὶ μηδένα ἔχουσα πρόσκομμα τῷ ἀγίῳ λουτρῷ σεσημείωται [ἐβαπτίσθημεν.] *Pergite, ô fideles & orthodoxi viri, sanctam hanc Ecclesiæ Catholicæ conservare fidem, quemadmodum sacrosancta ac singularis Dei virgo à sanctis Domini Apostolis accepit: idemque catechumenis omnibus, qui ad baptismum sese comparant, inculcate.* Et quia ipsius tempore, anno videlicet illo Diocletiani XC. novæ pullularunt hæreses, ut illis item occurreretur, Nicænorum episcoporum exemplo, (qui ad Arianæ hæreseos, nuper exortæ, condemnationem antiquum Ecclesiæ Symbolum novo auctario locupletarunt) ἐπλήσθη, ut ille loquitur, τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνον πατρῶον αὐτοῦ κεφάλαιον, ipso Nicæno quoque Symbolo pluribus in locis interpolato, prolixiorem adhuc Fidei Typum toti Catholicæ Ecclesiæ, iisque *maximè qui ad sinum lavacrum essent accessuri*, commendavit.

τὸ μὲν ἀρχαῖον τοῦτο τῆς ἀγίᾳ λουτρῷ σεσημεῖον. Epiphan. Anchorat.

Septem post editum novum illum Typum annis, Constanti-

stantinopolitana generalis Synodus Nicænam fidei formulam, non solùm ut [illegible] ceu antiquissimam (utpote non ab ipsis ante annos LVI. primùm conscriptam, sed ex Symbolo ab ultimâ antiquitate in Ecclesiâ recepto expressam & explicatam) retinendam esse statuit: sed etiam ut [illegible], sive Baptismatis ritui maximè consentaneam. Unde in eâ *baptizatos* se & *baptizare*, Conciliorum, Tyri, Hierosolymis & Constantinopoli anno DXVIII. habitorum, profitentur Episcopi.

Ita enim Nicænæ Synodi Fidem suscipere se profitentur Tyrii Patres. [p] Τὸ καὶ ἀνέτως βαπτισθέντας ἡμᾶς ὁμολογεῖν ἐπιτρέψαι τὸ καθῆκον, καὶ κοινωνεῖν τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἣν αὐτὸς βασιλεὺς καὶ Σωτὴρ ὁμολογεῖν ἐκέλευσε. *Symbolum orthodoxæ fidei, quod ab eâ exponitur esse, confitentem esse fidei hâc, & prædicare eo Ecclesiæ, in ipso baptizatis & baptizantes.* & quatuor generales Synodos, Hierosolymicam: [q] Τὸ τὴν ἐν ἁγίοις πατράσιν ἡμῶν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας ἁγίαν καὶ μεγάλην, καὶ οἰκουμενικὴν σύνοδον τὰ αὐτὰ φρονοῦντας, καὶ ὁμολογοῦντας τὸ ἅγιον σύμβολον, ὃ καὶ ἐβαπτίσθημεν καὶ ἐβαπτίσαμεν, καὶ τὰ ἑξῆς πάντα ἃ ἐν τῇ Καισαρείων τῆς Παλαιστίνης, τῇ ἐπιφανεστάτῃ καὶ ἁγιωτάτῃ Ἱερουσαλὴμ τῶν Παλαιστινιακῶν ἐπαρχιῶν ἐπισκόπων ἐπὶ τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ θεοφιλεστάτου Νεστορίου τοῦ ἀρχιερατικοῦ λόγου, τὰ δὲ ἀνὰ χεῖρα ἁγίου μάρτυρος ἐπισκόπου ἐκτεθέντα. καὶ τὰ μεγάλης καὶ ἐπιφανοῦς ἐκείνης τῶν ἁγίων ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου, καὶ βεβαιωθέντα ἐν ταῖς ἁγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς συνόδοις. Synodum videlicet CCCXVIII. *sanctorum Patrum Nicææ congregatorum eosdem impiam Arium, exponentium sanctum Symbolum, in quo baptizati, & baptizantes*, & CL. *sanctorum Patrum eosdem Constantinopoli Spiritum S. impugnantem, qui prædictum Symbolum confirmarunt.* Et CC. *Patrum Ephesi, qui Nestorium Hominis cultorem deposuerunt; qui & idem sanctum Symbolum amplexati sunt.* ac denique & eandem Synodum DCXXX. *Patrum Chalcedone congregatorum, qui eosdem idem sanctum Symbolum confirmarunt & comprobarunt.* & Constantinopolitani demum, in eandem sententiam [illegible] [r] [illegible]

p Concil. CP. epist. Synodic. apud Theodoret. lib. 5. hist. cap. 9.

p In Act. 5. Concilii Constantinop. sub. Menna habit. pag. 699. edit. Paris. an. 1618. cum Zonarâ in Canones.

q Ibid. pag. 692, 693.

r Ibid. pag. 688.

πατέρων συνέλευσις, ἡ βεβαίωσεν ἡ ἐκ Βοίου ἁγία σύνοδος, ἡ ἐπεσφράγισεν ἱερὰ ἡ ἐν Χαλκηδόνι μεγάλη ἁγία σύνοδος. *Sanctum Symbolum, in quo omnes baptizati sumus, cum sancto Spiritu Nicæna Synodus pronunciavit, & sanctorum Patrum Constantinopoli congregatio confirmavit, & sancta Synodus Ephesina corroboravit, & sancta magna Synodus Chalcedonensis similiter obsignavit.* De quo & Basilisci edicta, apud Euagrium lib. III. historiæ cap. 4. & 7. consuli poterunt.

Ad hujus verò tantopere laudati Symboli explicationem & ampliorem confirmationem, secundi illius œcumenici Concilii Constantinopolitani Patres propriam Tomum ediderunt; in quo, & *latinè fidem professi sunt, & contra novitates hæreseon superexortas anathema ex scripto protulerunt*: quod ipsi in Synodicâ suâ Epistolâ confirmant. Quò referendum, quod in quarti etiam œcumenici Concilii Chalcedonensis Synodicâ legitur. ἡ μὲν μακαρία καὶ ὑπερμαχὴς εὐλογία, τὸ τῆς ἀληθείας ἄνωθεν ἀνακείμενον ἐκδιδάσκαλον, ἔχειν παρεγκλίνοντας τῶν τοιούτων ἡ Νίκαια ἁγίων πατέρων τὴν πίστιν μόνην ἀπηρτισμένην. ἣ διὰ τὸ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ μαχομένους, τὴν χθόνιον ὕπεισιν ἀδὲ τῶν ἐπὶ τῆς βασιλευούσης πόλεως ἑκατὸν πατέρων συνελθόντων ἀναθέντων ἀεὶ τὸ Πνεύματος ἴσης θεότητος δόξαν διδασκαλίαν κηρύξαι τοῖς ἐκείνου κράτος ἀθετοῦσιν, οὐχ ὡς τι καινὸν τοῖς ἐκκλησίαις ἐπεισάγοντες, ἀλλὰ ἀεὶ τὸ ἁγίου Πνεύματος αὐτὸν ὑπόνοιαν, καὶ τῶν περὶ αὐτῆς διανοίαν ἐκδιδάσκειν παρομένων, χαρίσεσι μαρτυρίαις πραγμάτων. *Præsens sancta & magna & universalis Synodus, prædicationem hanc ab initio immobilem docens, decrevit ante omnia, Fidem integram & illæsam permanere CCCXVIII. sanctorum Patrum; & confirmat doctrinam, quæ de substantiâ Spiritus sancti à Patribus CL. postea congregatis in regiâ civitate tradita est, propter illos qui Spiritui sancto repugnabant; quam illi non quasi aliquid deesset prioribus adjicientes, sed suum de sancto spiritu intellectum, contra illos qui dominationem ejus respuere tentaverunt, Scripturarum testimoniis declarantes.*

Eum

ſ πλατύτερον τὴν πίστιν ὡμολογηκότων ἡ τῶν ἁγίων πατέρων ἐπίσκοπον ἀναθεματισμὸν ἐγγράφων πεποίηνται. Concil. Constantinop. apud Theodoret. lib. 5. cap. 9. t Concil. Chalced. Act. 5. Euagr. lib. 2. hist. cap. 4. apud quem Græca depravatissimè sunt edita

Eum locum ob oculos habuit Justinianus Imp. in VII. lege Cod. de *Summâ Trinitate*, ubi *fidei Catholicæ* ad Epiphanium Constantinopolitanum Patriarcham eundem in modum scribens: ὅσα τοίνυν τῆς ἁγίας μιᾶς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ὁμολογίας, καὶ τῆς ἀκριβοῦς περὶ τὴν ἁγίαν τριάδα πίστεως, καὶ τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἐνεργείας, καὶ τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἐνοικήσεως, καὶ τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἐνοικούσης ἐκκλησίας, καὶ τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἐνοικούσης ἐκκλησίας

Verùm ubi ætatis confidero, tum *Athanasium* in fine epistolæ ad Africanos, tum *Basilium* in epistola 66. & 78. atque ipsum etiam *Epiphanium*, sub finem hæreseos LXXIV. hanc eandem omisse in Nicæno Symbolo mentionis Spiritus sancti Deitatis rationem reddentes, illud solum respexisse quod simpliciter *in Spiritum Sanctum* credere nos docet: à Gregorio aliud quàm brevius illud Symbolum fuisse intellectum, vix animum inducere possum ut existimem. Horum enim testimoniorum, & Athanasianæ de Fide ad Jovianum Imp. epistolæ authoritate præcipuè motus, eam *postea* sententiam mihi placere prius significavi, quæ ampliorem illam in Anchorato propositam Fidei formulam post confessum Nicænum, licèt ante imtum Constantinopolitanum, editam fuisse censuit.

Quum primam igitur longioris Orientalium Symboli partem Nicæni Patres explicationibus ex veteris Ecclesiæ sensu petitis (à cujus Doctoribus & ipsum "*Homoousii* vocabulum receptum hîc fuisse agnoscit Eusebius) sic amplificassent: vel ipsorum aliqui, vel qui insignem in Ecclesiâ adepti sunt authoritatem alii, non diu post & eam Nicænorum ipsam & reliquam quæ superfuerat partem, collatam Romanæ quàm Orientalium Ecclesiarum Symbolis, ea videntur supplevisse consilio, ut una quasi intuitu omnium simul Ecclesiarum fidem conspiciendam exhiberent. Indeque factum ut quum in Nicænâ formulâ haberetur tantùm, Καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, & in Hierosolymitanâ illâ Cyrilli præterea, τὸ παράκλητον, τὸ λαλῆσαν ἐν τοῖς προφήταις: in hâc, ex aliis, adjecta fuerint & ista, τὸ μόνον, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸν ἴσον καὶ ὁμοούσιον καὶ συνδοξαζόμενον. quod ante Constantinopolitanorum Patrum conventum fuisse factum, ex Epiphanii Anchorato jam confirmavimus. Ut non temerè Nicephoro Callisti (quem, inter alios, & Johannes Gerardi in Loc. Commun. de Spiritu Sancto hîc est secutus) fides fuerit adhibenda; in Ecclesiasticæ suæ Historiæ libro XII. cap. XIII.

" ἐπεὶ καὶ τῶν παλαιῶν λογίων τινὰς καὶ ἐπισκόπους καὶ συγγραφέας, ἔγνωμεν δὴ τὸ τῆς παρ' ἡμῶν θεολογίας τοῦ τῶν ὁμοουσίων συγχεομένους ὄνομα Euseb. in Epist. ad Cæsar. ens.

hoc

hoc de illis referendi. Τῶν τε ἁγίων Πνεύματος ὀρθοδόξων πίστιν, ἣν ἐν-πνευ- ϗ ὁμολόγησε τοῦ Πατρὸς ϗ τοῦ Τἱοῦ, τοῦ Σεβῆ συμβόλου ἐν Νικαίᾳ πίστεως ἐφοπλίσασα, τὸ Νικαίων τροπαῖον τὸ λευκὸν τοῦ ἱερᾶς συμ-βόλου ἀγωνισμάτων. *Sacrosanctæ Spiritus gloriam, ut similem atque æqualem Patri & Filio, divinæ Nicænæ fidei Symbolo adjecerunt; Gregorio Nyssæno id quod illi deesset supplente.* sive Nyssenus is fuerit qui prolixius illud Symbolum coagmentaverit, quod Constantinopolitanum Concilium, pauculis (ut videbimus) inde detractis, suum posteà effecerit: sive in Constantinopolitanorum *Tomo* illo (in quo, prolatis Scripturæ testimoniis, Spiritus sancti Deitatem luculenter comprobatam fuisse diximus) componendo Concilium ejus operâ usus fuerit; quem cum *Symbolo* deinde Nicephorus per errorem aliquem confuderit.

Neque primus tamen ille fuit, qui à Constantinopolitano Concilio Nicænæ formulæ eam accessionem primum adjunctam fuisse retulit. Sensit id ante illum (ut de posterioribus taceam) Hugo Etherianus in libro contra Græcos III. cap. XVI. Rathramnus Corbeiensis, libro contra eosdem II. Nicetas Choniates in VI. Thesauri sui libro, Photius Patriarcha Constantinopolitanus in Nomocanone, Germanus Patriarcha in inedito de sex œcumenicis Synodis tractatu, Paulinus Aquileiensis archiepiscopus in Forojulienſi Synodo contra Elipandum & Felicem habitâ, Anastasius Sinaita in Ὁδηγῷ contra Acephalos cap. V. præcipuè verò Photius Tyriorsi episcopus in Conciliorum Synopsi, quam Christiani Ravii beneficio ex Oriente adepti sumus. Is enim, quum Patres Nicænos Symbolum fidei exposuisse prius dixisset usque ad capitulum illud, Καὶ εἰς Πνεῦμα τὸ ἅγιον; de Constantinopolitanis posteà suo loco addidit. Τῶν ὀρθοδόξων πίστιν ἐκφήναντες, ϗ διὰ ἀληθεύ-ειν, ϗ ὁμολογεῖν τοῦ Πατρὸς ϗ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκήρυξαν, ἐφοδηγήσαντες τοῦ ἁγιοπνεύματος ἐν Νικαίᾳ τὸ πίστεως συμβόλῳ ϗ παῦσαι. "Καὶ εἰς τὸ πνεῦ-"μα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον ϗ ζωοποιοῦν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον. "τὸ σὺν πατρὶ ϗ υἱῷ συμπροσκυνούμενον ϗ συνδοξαζόμενον, τὸ λελαληκὸς δι' ἐ-

'ι ἅγ. πνεύμ. εἰς μίαν ἀγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν ὁμολογῶ
"ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλ-
"λοντος αἰῶνος. Ἀμήν. Καὶ οὕτως ἀναπληρώσαντες τὸ σύμπαν τῆς ὀρθοδόξου
πίστεως σύμβολον τῇ ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ παρέδωκαν. *Orthodoxam fidem confirmârunt, & Spiritum ſanctum quoque verum Deum, & conſubſtantialem Patri, prædicârunt; addentes prædicto Nicæno fidei Symbolo & iſta.* Et in Spiritun ſanctum, Dominum & vivificantem, qui ex Patre procedit, &c. *uſque ad*, Vitam futuri ſeculi. Amen. *Atque ita fidei orthodoxæ Symbolum complentes, Eccleſiæ tradiderunt.*

Non animadverterat utique Photius, ante habitum Concilium Conſtantinopolitanum iſta omnia ab Epiphanio in Anchorato ἀυτολεξεὶ fuiſſe repetita: nec aliud quicquam conſideraverat, quàm quòd in Chalcedonenſis, cui interfuit, Concilii *Actione II. & V. Nicænæ & Conſtantinopolitanæ Synodi Symbola, eo quo ab ipſo propoſita ſunt modo, diſtinctè recitata audiviſſet. Quod tamen à Concilio illo rectè fuiſſe factum nemo dubitabit, qui conſideraverit Conſtantinopolitanos Patres ampliorem illam fidei formulam non Synodicâ ſolùm ſuâ authoritate, ut verè Catholicam, ab Eccleſiis omnibus recipiendam decreviſſe: verum etiam ex eâ Nicæni Symboli parte, quæ ipſi habebatur inſerta, non integram (uti ab Epiphanio recitatam legimus) retinuiſſe, ſed, brevitatis gratiâ, tria commata reſecuiſſe, atque eâ ratione ſuam quodammodo illam effeciſſe. Si enim hæc ipſa Conſtantinopolitana formula, duabus aucta particulis, ita *nova* (quemadmodum, in libro de proceſſione Spiritus ſancti, Anſelmus voluit) cenſenda fuerit; ut jam non tam *Conſtantinopolitani* nomen, quàm *Symboli fidei quo Romana Eccleſia utitur*, in Tridentini Concilii Seſſione III. ſuo quaſi jure obtinuerit: quid ni & alter ille Typus, tribus ſuis membris ita diminutus, in Conſtantinopolitani nomen pariter potuiſſet concedere?

* Ut & in Concilio Toletano III. & Sextæ generalis Synodi Actione 18.

Tria verò illa quæ, ſine ullo incommodo, Conſtantinopolitani

tinopolitani Patres prætermitti potuisse putaverunt, quòd *Nondum* & virtute in reliquis continerentur, hæc fuerunt. I. Θεὸν ἐκ Θεοῦ, *Deum de Deo*: quia mox sequebatur, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, *Deum verum de Deo vero*. II. Τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, *& quæ in cœlis & quæ in terrâ*: quia statim præcesserat, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, *per quem* OMNIA *facta sunt*. III. Illa generationis Filii explicatio, γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς, *hoc est, ex substantiâ Patris*: quòd in ὁμοούσιον vocabulo illud sufficienter comprehendi crederent. Amplius enim quid quàm ὁμοούσιον (ut rectè in Anchorato ab Epiphanio est observatum) quod propriè *consubstantiale* est, vox ista denotat: atque unius & ejusdem individuæ substantiæ Patrem & Filium esse ita plenè significat, ut soli ὁμοούσιον, ὁμοούσιανὸν, vel ὁμοουσιανὸν titulo ab Arianis Orthodoxi secernerentur.

Ad Constantinopolitanam autem hanc Fidei formulam Hispanicæ primùm Ecclesiæ (in Calleciensi Synodo, anno Christi CCCCXLVII. tempore Leonis I. habitâ) earumque exemplo [a] Francicæ deinde, ac demùm Romana ipsa, ex Nicæno quidem Symbolo in generatione Filii, *Deum de Deo*, ex Athanasiano verò, in processione Spiritus sancti à Patre, FILIOQUE, adjecerunt: quæ ambo etiam additamenta in Anglo-saxonicâ Symboli hujus versione reperiuntur. Angli enim nostri, in Synodo sub ipso Theodoro, utcunque Græco, Hæthfeldiæ anno DCLXXX. celebratâ, [x] *Spiritum sanctum ex Patre & Filio inenarrabiliter procedentem* prædicaverunt. In Cresconianâ tamen Canonum Collectione, quam in publicâ Oxonienſis academiæ Bibliothecâ vidimus, de Spiritu sancto capitulum in Latino Constantinopolitanorum Patrum Symbolo, vetere more, sic expressum invenimus. *Et in Spiritum sanctum, Dominum & vivificatorem, ex Patre procedentem, cum Patre & Filio adorandum & conglorificandum, qui locutus est per sanctos Prophetas.* quod & posteà Leo III. Romanus Pontifex est secutus: qui

[a] Socrat. lib. 2. histor. cap. 5. [x] Philostorg. histor. lib. 3. c. 19. & lib. 5. c. 1.

[*] In Fide Catholicâ, quam die Dominicâ decantat ad Missam universalis Galliarum Ecclesia, sic canitur inter cætera. *Credo & in Spiritum sanctum, Dominum & vivificantem; qui ex Patre Filioque procedit, qui cùm Patre & Filio simul adoratur & conglorificatur; qui locutus est per Prophetas.* Æneas Parisiensis epilc. in libro inedito contra Græcos.

[z] Bed. hist. eccles. lib. 4. cap. 17.

(Magistro Sententiarum, in loco superiùs notato, referente) Symbolum hujus *transcriptum in tabulâ argenteâ, posse altare B. Pauli positâ, posteris reliquit, pro amore, ut ipse ait, & cautelâ fidei orthodoxæ. in quo quidem Symbolo, in processione Spiritus sancti solum commemoratus Pater, his verbis:* "Et in Spiritum sanctum, Dominum & vivificatorem, ex "Patre procedentem, cum Patre & filio coadorandum & "glorificandum. *De quo*, in ejus Vitâ, Anastasius Bibliothecarius. *Hic, pro amore & cautelâ orthodoxæ fidei, fecit in B. Petri basilicâ scutum argenteum duo scripturam habens Symbola, unum quidem literis Græcis, & alium Latinis, sedentia dextrâ lævâque super ingressum Corporis, pensantem libras nonaginta quatuor & uncias sex.* Et in B. Pauli basilicâ, *fecit ingressu Corporis scutum ex argento purissimo, in quo orthodoxæ fidei Symbolum scribi fecit, quod pensat libras triginta & duas.*

Quò spectat & Photii Constantinopolitani Patriarchæ locus, in Dissertatione de Spiritus sancti processione contra Latinos: quam XIII. Panopliæ suæ Dogmaticæ titulo Euthymius Zygabenus inseruit, sed à Francisco Zino in Latinâ versione consultò omissam, ex codice nuper è Græciâ allato communicavit mihi amicissimus Patricius Junius. Λέων δὲ καὶ Βενέδικτος, οἱ μεγάλοι Ῥώμης ἀρχιερεῖς, Ἑλλάδι γῇ πᾶσι ἱερὸν μυσταγωγίαν ἐπανοίξαι τὸ σύμβολον ἐθέλησαν, ἐν τῇ Ῥώμῃ καὶ ταῖς ἄλλαις ὑπ' αὐτὸν ἐκκλησίαις, ἀνεμποδίστως. ἵνα μὴ τὸ γνῶθι σεαυτὸν διαλιχνῶ, * βλασφημίας πλέῳ πεφασιν. Οὗτος δὲ ὁ Λέων, καὶ τὸ ἐπουρανούλιον τῶν ἀποστολικῶν ἐκκλησιῶν Ῥωμαίων ἀτοίχιζεν, ἀσπίδας δύο πρὸς τοῖς εἰσόδοις ἀπαστραπτούσας ἐξήστησεν, ἐν ἑκατέρᾳ δὲ τὸ σύμβολον καὶ μέσον ἐχούσας τὸν ἑνιαῖον δὲ τὸν τοῦτον ἐκθεσμον καὶ πάντα ἐπόνησεν ἐκκλησιάζων τῇ Ῥωμαϊκῇ πλάδῃ ἐκκλησίαν. Καὶ μέχρι τῶν ἐνεστώτων παιδάρχων Κωνσταντινουπόλεως Σαρρᾶ, οἱ Ῥώμης ἀρχιερεῖς, ἐν ἀρχῇ ἑκάστου ἱερουργίας, ἀνατεινόμενοι ἐκπεφωνήκασιν ἀσυστόλως ὡς πάντων τῶν πατριαρχῶν ἐρήμων, τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ἀπαρεγκλίτως ὑμνοῦσιν. *Leo & Benedictus, summi Romæ Pontifices in sacrarum mysteriorum administratione Romæ & in aliis Eccle-*

* Nicet. paduanus

lege

ſuæ illi ſubjectis fidei Symbolum Græcè enunciandum eſſe lege ſtatuerunt: ne idiomatis anguſtia blaſphemi alicujus ſermonis efferendi occaſionem præberet. Hic etiam Leo, apoſtolicæ Romanorum eccleſiæ ærario reſerato, ancilia duo in ſacro theſauro repoſita eduxit, Græcis & literis & verbis piam Fidei explicationem habentia inſcriptam: eaque coram plebe Romanâ recitanda cenſuit. Et uſque ad Sergii, pii Conſtantinopoleos Patriarchæ, tempora Romani Pontifices, in Epiſcopatus ſui exordio, fidei quam profitebantur literis Canonicis ad ſedes omnes Patriarchales tranſmiſſis, fidei Symbolum abſque ullâ mutatione inſeruerunt.

Similia de Leone refert idem Photius, tum in epiſtolâ ad Aquileienſem archiepiſcopum, apud Baronium (ann. 883. §. 9.) tum in Encyclicâ de Spiritus Sancti proceſſione epiſtolâ, apud Nicetam Choniatem, in Orthodoxæ fidei Theſauri tomo XXI. ex quo (utpote nondum in lucem edito) ſequentia placuit excerpere. Ὁ θειότατος Λέων ἐν ταῖς ἐν τοῖς θησαυροφυλακίοις τῶν κορυφαίων Πέτρου καὶ Παύλου ὑπὸ πυλαιοτάτων χρόνων ἀνατεθησαυρισμένας τοῖς ἱεροῖς κιμηλίοις δύο ἀπέδειξε, αἳ χάλκωμασι καὶ ῥήμασιν ἑλληνικοῖς ἔλεγον τὴν ἱερὰν τῆς ὑμῶν πίστεως ἔκθεσιν, ταύτας ὑπὲρ ἀγνοωμένου κατωφέρους τῷ Ῥωμαϊκῷ πλήθει, καὶ οἷς ὕστερον ἀπάντων ἐλθεῖν ἐδικαίωσε. Καὶ πολλοὶ τῶν θεασαμένων τότε καὶ ἀναγνόντων ἐν τῷ βίῳ ἔτι σώζονται. *Divinus Leo, in gazophylaciis primariorum Petri & Pauli ab antiquiſſimis temporibus inter ſacros theſauros repoſita, duo ancilia, quæ Græcis literis & verbis ſacroſanctam fidei noſtræ expoſitionem loquebantur, coram plebe Romanâ recitari & in omnium conſpectum produci ſtatuit. Et multi eorum qui tunc viderunt & legerant vitâ adhuc fruuntur.*

Iſta prætermittere viſum non fuit, ad controverſiam de hoc additamento inter Græcos & Latinos agitatam pertinentia: cujus Hiſtoriam reliquam quum Pithæus, in libello de Proceſſione Spiritus ſancti, & Voſſius noſter, in Diſſertatione de Symbolis tertiâ, diligenter enarraverint; ulteriori diſquiſitioni ſupersedendum, & præſenti Diatribæ terminum hîc figendum eſſe cenſuimus.

Ex

SYMBOLUM ATHANASIANUM,
A Græcis interpolatum.

Ex τ ἁγίας καὶ οἰκυμενικῆς συνόδου τ ἐν Νικαίᾳ, περὶ πίστεως καὶ σωτηρίας, καὶ πῶς δεῖ πιστεύειν τ ἀληθῆ Χριστιανόν.

Ex Sanctâ & Universali Synodo Nicænâ, *Fidei compendium; & quomodo verum Christianum oporteat credere.*

Ex epigrapho V.Cl. Patricii Junii.

ΟΣΤΙΣ βέλοιτο σωθῆναι, πρὸ πάντων ἀναγκαῖον ἐστιν αὐτῷ κρατῆσαι τῆς ἀρθοδόξου πίστεως. ἣν ἐὰν μὴ τις ἀδιάφθορον καὶ ἄρθορον τηρήσῃ, εἰς τέλος ἀπολεῖται. Πίστις δὲ ἡ ὀρθόδοξός ἐστιν αὕτη· ἵνα σέβωμεν Θεὸν ἐν τριάδι καὶ τριάδα ἐν μονάδι· καὶ μονάδα ἐν τριάδι, μήτε συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις, μήτε τὴν οὐσίαν διαιροῦντες. ἄλλη γὰρ ὑπόστασις τοῦ Πατρός, ἄλλη τοῦ Υἱοῦ, ἄλλη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μία ἐστὶν ἡ θεότης, ἴση τὸ κράτος, μία ὁξουσία, μία βασιλεία, ἴση ἡ δόξα, ἴση ἡ μεγαλοπρέπεια, καὶ ἀϊδιότης. οἷος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος ὁ Υἱὸς, τοιοῦτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱὸς, ἄκτιστον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ οὐ τρεῖς ἄκτιστοι ἀλλ' εἷς

QUicunque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat orthodoxam fidem. Quam nisi quisque integram inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit. Fides autem orthodoxa hæc est: ut unum Deum in trinitate, & trinitatem in unitate veneremur. Neque confundentes personas, neque substantiam separantes. Alia enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti. Sed Patris, & Filii & Spiritus sancti una est divinitas, *unum robur*, una potestas, *unum regnum*, æqualis gloria, *æqualis* majestas & coæterna. Qualis Pater, talis Filius, talis & Spiritus sanctus. Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus: et non tres increati, sed unus increatus.

Quæ à Græcis addita, alio charactere genere sunt hic signata.

creatus. Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus: & non tres immensi, sed unus immensus. Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus: & non tres æterni, sed unus æternus. Omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus: & non tres omnipotentes, sed unus omnipotens. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus: & non tres dii, sed unus est Deus. Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus: & non tres Domini, sed unus est Dominus. Et sicut singillatim unamquamque personam Deum & Dominum confiteri, Christianâ veritate defendimus: ita tres Deos aut tres Dominos dicere, non comprobamus sed omninò prohibemus. Pater à nullo est factus, non creatus sed ingenitus. Filius est à Patre, non factus, non creatus, sed genitus. Spiritus sanctus à Patre est, non factus, non creatus, non genitus, sed procedens. Unus ergo Pater non tres patres, unus Filius non tres filii, unus Spiritus sanctus, non tres spiritus sancti. Et in hâc Trinitate, nullus primus aut

ἄκτιστος. παντοκράτωρ ὁ πατήρ, παντοκράτωρ ὁ υἱός, παντοκράτωρ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ οὐ τρεῖς παντοκράτορες, ἀλλ' εἷς παντοκράτωρ. αἰώνιος ὁ πατήρ, αἰώνιος ὁ υἱός, αἰώνιον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ οὐ τρεῖς αἰώνιοι, ἀλλ' εἷς αἰώνιος. Ὁμοίως παντοδύναμος ὁ πατήρ, παντοδύναμος ὁ υἱός, παντοδύναμον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ οὐ τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἷς παντοδύναμος. οὕτω θεὸς ὁ πατήρ, θεὸς ὁ υἱός, θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ οὐ τρεῖς θεοί, ἀλλ' εἷς ἐστὶ θεός. κύριος ὁ πατήρ, κύριος ὁ υἱός, κύριος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ οὐ τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἷς ἐστὶ κύριος. καθ' ἕκαστον μοναδικῶς μὲν ἐκάστην ὑπόστασιν θεὸν καὶ κύριον ὁμολογεῖν χριστιανικῇ ἀληθείᾳ ἀναγκαζόμεθα, οὕτω τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς κυρίους λέγειν οὐ συμπεριφερόμεθα, ἀλλὰ πάντῃ τοῦτο ἀπαγορεύομεν. πατὴρ γὰρ παρ' οὐδενός ἐστι ποιητός, οὐ κτιστός, ἀλλ' ἀγέννητος. ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς ὢν, οὐ ποιητὸς, οὐ κτιστὸς, ἀλλὰ γεννητός. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς ὢν, οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτόν. εἷς οὖν ὁ πατὴρ, οὐ τρεῖς πατέρες, εἷς υἱὸς, οὐ δύο υἱοὶ, ἓν πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα ἅγια. καὶ ἐν τούτῃ τῇ τριάδι, οὐδεὶς πρῶτος

ἢ

ἢ ἐλάττων, ἀλλὰ μείζων ἢ μικρότερος ἀλλὰ αἱ τρεῖς ἀυτοῦ ὑποστάσεις, ἀϊδιότητι οἴσῃ ἢ ἴσαι εἰς ἄλληλας, ὡς εἰρήκαμεν. μοναδικὴν γοῦν ἐν τριάδι, ἢ τριαδικὴν ἐν μονάδι, πᾶς χριστιανὸς εὐσεβείσθω, ἢ οὕτω περὶ τῆς ἁγίας ἢ ζωοποιοῦ τριάδος δοξαζέτω.

Ἀναγκαῖον δὲ ἔστι ἢ πίστει σύμφωνον τῇ ἡμῶν τοῦ θεοῦ ἢ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀρθῶς πιστεύειν. ἔστι γοῦν ἡ πίστις ἡ ὀρθὴ, ἵνα πιστεύωμεν ἢ ὁμολογῶμεν, ὅτι ὁ χριστὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς, θεὸς ἢ ἄνθρωπος ἐστιν. * ἀλλ᾽ ὡσαύτως ἐστὶ ἢ θεὸς τέλειος ἄνθρωπος ἐστιν ἐκ τῆς ἡμῶν ἢ μητρός. ἐπειδὴ γὰρ ἁμαρτάνοντος τοῦ Ἀδὰμ διὰ τοῦτο τὸ γένος ἦν ἀνθρώπων ὑπόβλητον, ἢ τὸν θεὸν ἡμῖν ὑπόδικον τῇ χθὲς ποιήσαν, ὁ υἱὸς λοιπὸν τοῦ ἀοράτου πατρὸς ἢ θεοῦ, ἦλθ᾽ ἐπιφανῶν οὐκ ἐκεῖθεν, μεθ᾽ ἡμῶν κατῴκησε. ἢ δι᾽ ἀκοῆς εἰσελθὼν τὸν τοῦδε ἢ ἁγίας παρθένου, μυστικῶς τὸν κυοφορίαν εἰργάσατο, ἐνδὺς τὸν ἡμέτερον σῶμα καὶ ἄνθρωπος ἐγένετο. διὸ ἡμῖν ἢ ἀνθρωπος ὀφθήσεται, ὅτι τὸν καθ᾽ ἡμᾶς οἰκονομίαν ἐπλήρωσε δι᾽ ἑαυτοῦ ὅλων.

ἢ

aut postremus, nullus major aut minor: sed tres ipsæ Personæ & æternæ sunt & æquales per omnia, sicut jam suprà dictum est. Unitatem igitur in trinitate, & Trinitatem in unitate, omnis Christianus veneretur: & ita de *sanctâ & individuâ & consubstantiali* Trinitate sentiat.

Necessarium verò est, incarnationem quoque *Filii Dei* & Servatoris nostri Jesu Christi rectè credere. Est ergo fides recta, ut credamus & confiteamur, quòd Dominus noster Jesus Christus, Dei filius, Deus & homo est. Deus est ex substantiâ patris, * Θεὸς ἐκ τῆς ἐκ τῆς οὐσίας. Homo est ex substantiâ matris. *Quia enim peccante Adamo, mortis genus humanum subjecit, & naturam nostram [reddendo] debito fecit obnoxiam, idcircò Filius invisibilis Patris & Dei, ex cœlis non discedens ad nos descendit, & per auditum ingressus uterum sanctæ Virginis, arcano modo ut prægnans ea esset operatus est, induens naturam nostram per summam unionem. Deus simul & homo prodiens, eam quæ ad nos spectat dispensationem ita implevit per commisceratio-*

nem

autem ineffabilem. Et per sectus Deus *existens, factus est perfectus homo; non conversâ, neque commutatâ substantiâ in essentiali & inexplicabili Deitatis suæ substantiâ:* ex animâ rationali & humanâ carne subsistens. *Ipse sibi, cum cognato suo sanctissimo spiritu, fabricans sanctissimam carnis assumptionem: perfectam substantiam humanam, in eo subsistentem & ab eo inseparabilem, peccati minimè participem. Corpore ex virgineis & castis sanguinibus matris Dei compacto, absque carnali aliquâ voluntate vel cogitatione: animâ verò immaterialiter creatâ, intellectuali, rationali, voluntate & vi agendi prædità; totâ, simul cum carne, divinitate repletâ, ab ipso principio & primâ existentiâ, propter summam & inconfusam, secundùm personam, ad ipsum Deum Verbum factam unionem.*

Æqualis *igitur est* Patri secundùm divinitatem, minor verò Patre secundùm humanitatem. *Planeque verus* Deus est & homo: non duo tamen, sed unus est Christus. Unus autem, non conversione carnis, sed assumptione in Deum. Unus

ᾗ τέλειος θεὸς ὢν καὶ τέλειος ἄνθρωπος, καὶ τοῦτο, μὴ ἀλλοιωθεὶς τὸ ὑπάρχον ἢ ἄφραστον οὐσίαν ἐκ ἀυτῆ θεότητος. ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑφεστὼς ἀυτὸς ἑαυτῷ σὺν τῷ συμφυεῖ ἀυτῷ πνεύματι, δημιουργήσας τὸ παράλαβε ἐ σαρκὸς σύστημα. τελείαν οὐσίαν ἀνθρωπότητος, ἐνυπόστατον ἀυτῷ καὶ ἀδιαίρετον ὄχι ἀυτῆ, ἁμαρτίας ἀμέτοχον. ἐκ τῆς παρθενικῆς ἁγνῆς καὶ ἁμιάντου ἐ θεομήτορος συμπαγέντος τῶν αἱμάτων, χωρὶς τινὸς θελήματος καὶ ἐννοήματος σαρκικοῦ. ἐ δὲ ψυχὴ ἀΰλως κτισθεῖσα, νοερὰ, λογικὴ, διανοητικὴ, ἐνεργητικὴ, ὅλης τετιμημένης σὺν τῇ σαρκὶ, ἐξ ἀυτῆς ἀρχῆς, ἐν αὐτῇ ὑπάρξεως, διὰ τὸν αὐτὸν ἀυτὸν ἐ θεὸν λόγον ἄχρι ἐνώσεως, ἀσύγχυτον καθ' ὑπόστασιν.

Ἴσος οὖν ἐστὶ τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττων δὲ τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. καὶ ὅντως ἀληθινὸς ὑπάρχει θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἓνωσις δύο, ἀλλ' εἷς ἐστὶν ὁ Χριστός. εἷς δὲ οὐ σαρκώσει ἢ αἴρει, ἀλλὰ ἀναλήψει θεότητος εἷς ἢ θεὸν.

εἷς

εἷς ὅλως, οὐ συγχύσει ὑποστάσεως, ἀλλ' ἑνότητι προσώπου. ὥσπερ γὰρ ψυχὴ λογικὴ καὶ σὰρξ εἷς ἐστὶν ἄνθρωπος, οὕτω καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἷς ἐστὶν ὁ Χριστός. ὃς ἔπαθε τῇ σαρκὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, κατελθὼν εἰς τὸν ᾅδην τῇ θεότητι μείνας· καὶ τριταῖος ἀνέστη, καὶ ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανούς, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρός. ὁπόθεν ἥξει πάλιν κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. οὗ τῇ παρουσίᾳ, πάντες οἱ ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένοι ἄνθρωποι ἀναστήσονται, λόγον ἀποδοῦναι περὶ τῶν πεπραγμένων αὐτοῖς. καὶ οἱ τὰ καλὰ πράξαντες, εἰσελεύσονται τῇ καλῇ ζωῇ καὶ αἰωνίῳ· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Αὕτη ἐστὶν ἡ ὀρθὴ πίστις· ἣν ἐὰν μή τις πιστὸς ἀμείνων, σωθῆναι οὐ δύναται.

Unus omninò, non confusione substantiarum, sed unitate personæ. Nam sicut anima rationalis & caro unus est homo; ita & Deus & Homo unus est Christus. Qui passus est *carne* pro salute nostrâ, *impassibili manente divinitate*; & *sepultus*, & resurgens, & assumptus ad cœlos, sedit ad dextram Dei & Patris. Inde *verò iterùm* venturus, judicabit vivos & mortuos. Ad cujus adventum, omnes *qui à seculo obdormiverunt* homines resurgent; rationem reddituri de factis suis. Et qui bona egerunt, ibunt *illius mandato* in vitam æternam; qui verò mala *egerunt*, *ibunt* ad cruciatus æternos. Hæc *utique* fides est orthodoxa: quam nisi quis inculpatam servaverit, salvus esse non poterit.

ALIA EJUSDEM FIDEI CONFESSIO, Athanasio ipsi quoque à quibusdam attributa.

CRedimus in unum Deum Patrem omnipotentem, & in unigenitum filium ejus Jesum Christum Deum & Dominum salvatorem nostrum, & in Spiritum sanctum Deum. Non tres deos, sed Patrem & Filium & Spiritum sanctum unum Deum esse confitemur, non sic unum Deum quasi solitarium, nec eundem qui ipse sibi pater sit ipse & filius: sed Pater verus genuit Filium verum, id est, Deum de Deo, lumen de lumine, vitam ex vitâ, perfectum de perfecto, totum à toto, plenum à pleno; non creatum sed genitum, non ex nihilo sed ex Patre, unius substantiæ cum Patre. Et Spiritum sanctum verum Deum, non ingenitum neque genitum, non creatum nec factum, sed Patris & Filii, semper in Patre & Filio coæternum veneramur. Unum tamen Deum: quia ex uno Patre, totum quod Patris est, Deus natus est Filius; & in Patre totum quod ineft, totum genuit in Filium. Pater filium generans, nou minuit, nec amisit plenitudinis suæ Deitatem. Totum autem quod Deus Pater est, id esse & filium ab eo natum certissimè tenentes, cum Spiritu sancto unum Deum piissimè confitemur.

Credimus in Dominum nostrum Jesum Christum, Dei filium, per quem omnia facta sunt quæ in cœlis & quæ in terrâ, visibilia & invisibilia, propter nostram salutem descendisse de cœlo, qui nunquam desierat esse in cœlo; & natum de Spiritu sancto, ex Mariâ virgine. Verbum caro factum, non amisit quod fuerat, sed cœpit esse quod non erat. Non Deum mutatum, sed Deum permanentem, etiam

am hominem natum, non putativè sed verè; non aëreum sed corporeum, non phantasticum sed carneum, ossa, sanguinem, sensum & animam habentem. Ita verum hominem, ut verum Deum intelligamus: ita verum Deum, ut verum hominem fuisse nullo modo ambigamus confitendum.

Hunc eundem Dominum nostrum Jesum Christum adimplêsse Legem & Prophetas, passum sub Pontio Pilato, crucifixum, secundùm Scripturas tertiâ die à mortuis resurrexisse, assumptum in cœlos sedere ad dexteram Patris, inde venturum judicare vivos & mortuos. Expectamus in hujus morte & sanguine emundatos remissionem peccatorum consecuturos, resuscitandos ab eo in his corporibus, & in eâdem carne quâ nunc sumus, sicut & ipse in eâdem carne quâ natus & passus & mortuus est resurrexit, & animas cum hâc carne vel corpore nostro accepturos ab eo, aut vitam æternam præmium boni meriti, aut sententiam pro peccatis æterni supplicii.

NOTA.

Inter Nazianzeni opera Confessio ista legitur, hoc præmotato titulo. D. Gregorii, cognomento Theologi, Episcopi Nazianzeni, de fide Nicæna, Rufino presbytero interprete, tractatus. *Sed, quum in Gregorii scripturum à Rufino conversorum collectionibus* MSS. *(quarum unam, nempe meliorem, in bibliotheca Regia doctissimus Junius nobis ostendit) tractatus iste minimè comparet; non authorem magis Gregorium, quàm Rufinum illius interpretem possumus hîc agnoscere.*

Rathramnus Corbeiensis monachus in libro contra Græcos III. *(quem, ut & alia aliquot rariora Thuana Bibliothecæ monimenta, summo Patrum omnium studiosissimi quitatis nomine debere, libenter agnosco) ex Athanasii libello Fidei, Confessionis hujus verba quædam citat. Habetur autem in integro libri* XI. *operis de Trinitate ad Theophilum, Athanasio per errorem*

errorem adscripti, ipso initio. In postremâ nimirum Parisiensi Operum ipsius editione: nam in priore Commelinianâ hunc, cum tribus tractatibus præcedentibus, frustrà quis quæsierit. Eandem quoque Confessionem Fides Romanorum *illa est desumpta, quam ad calcem Concilii Chalcedonensis, ex bibliothecâ monasterii Crucigerorum in Aquensi civitate depromptâ, in tomo I. Conciliorum, Coloniæ anno* 1538. *& 1551. excusorum, Petrus Crabbe legendam mihi exhibuit. Licèt enim, ut Deus in Deo, &c. Deus* de Deo, lumen de lumine, *ex Nicæni*, ita & *non ex toto* totum ex toto, *& vivum in vivo* perfectum de perfecto, *ex Antiocheni Concilii formulâ (ab Athanasio & Hilario in libb. de Synodis, & Socrate lib.* II. *Histor. Ecclesiast. ad. 1. recitatâ) traducta fuisse videatur: potiorem tamen partem ex Damasi Romani Pontificis Symbolo (quod operibus Hieronymi, tomo* IV. *Erasmianæ &* IX. *Victorianæ editionis, est insertum) petitum esse apparet, indeque* Romanorum fidem *appellatam. Neque in principio solùm, sed etiam in Confessionis hujus fine, Latinus ille librorum* XI. *de Trinitate author Damasi secutus est Symbolum; quod hisce verbis, eundem ferè in modum, concluditur.* In hujus morte & sanguine credimus emundatos nos, & ab eo resuscitandos die novissimo, in hâc carne in quâ nunc vivimus: & habemus spem nos consecuturos præmium boni meriti, aut pœnam pro peccatis æterni supplicii. *Ubi*, bonorum meritorum *nomine*, bona opera *simpliciter sunt intelligenda: more loquendi à Veteribus, etiam usque ad Bernardi tempora, recepto.* Neque enim talia sunt hominum merita, ut propter ea vita æterna deberetur ex jure; aut Deus injuriam aliquam faceret, nisi eam donaret. Nam, ut taceam, quòd merita omnia dona Dei sunt, & ita homo magis propter ipsa Deo debitor est, quàm Deus homini: quid sunt merita omnia ad tantam gloriam? *Sic egregiè ille, sermone in Annunciationem primo.*

ΥΜΝΟΣ ΕΩΘΙΝΟΣ. HYMNUS MATUTINUS.

Δοξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ,
καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη,
ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

Αἰνοῦμέν σε,
εὐλογοῦμέν σε,
προσκυνοῦμέν σε,
δοξολογοῦμέν σε,
εὐχαριστοῦμέν σοι
διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν.

Κύριε βασιλεῦ ἐπουράνιε,
Θεὲ πάτερ παντοκράτωρ,
Κύριε υἱὲ μονογενὲς
Ἰησοῦ Χριστὲ,
καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

Κύριε ὁ Θεὸς,
ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ,
ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς,
ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου,
ἐλέησον ἡμᾶς.
ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου,
πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν.
ὁ καθήμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς,
ἐλέησον ἡμᾶς.

Ὅτι σὺ εἶ μόνος ἅγιος,
σὺ εἶ μόνος κύριος,
Ἰησοῦς Χριστὸς,
εἰς δόξαν Θεοῦ πατρός. Ἀμήν.

GLoria in excelsis Deo,
& in terrâ pax,
in hominibus bona voluntas.

Laudamus te,
benedicimus te,
adoramus te,
glorificamus te,
gratias agimus tibi,
propter magnâ gloriam tuam.

Domine Deus rex cœlestis,
Deus pater omnipotens,
Domine Fili unigenite
Jesu Christe.

Domine Deus,
Agnus Dei,
Filius Patris,
Qui tollis peccata Mundi, miserere nobis.
Qui tollis peccata Mundi, suscipe deprecationẽ nostram.
Qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis.

Quoniam tu solus sanctus,
tu solus Dominus,
Jesu Christe,
cum sancto Spiritu,
in gloriâ Dei Patris. Amen.

* al. τὸν ἁμαρτίαν

I. NOTA.

NOTA.

Ad finem veterum Psalteriorum Latinorum, cum Apostolico & Athanasiano Symbolo etiam Hymnus iste habetur adjectus. In antiquissimo Cottoniano, ἀνεπίγραφος *est: in Æthelstaniano proximo,* Hymnus in die Dominico ad Matutinas, *inscribitur. In Sariburiensis Ecclesiæ uno, circa annum* 980. *exarato;* Orationis puræ, cum laudatione, *titulum præfert: in Benedictini apud Cantabrigienses Collegii vetustiore altero (Marini Papæ & Karlomanni regis temporibus, jussu Achadei Comitis, circa annum* 884. *in Galliâ conscripto)* Hymni Angelici. *quòd initium nempè illius, ex Hymno in Domini Natalitio,* Luc. II. 13. 14. *ab exercitibus cælestibus decantato, esset desumptum: nam* reliqua quæ ibi sequuntur, Ecclesiastici doctores composuerunt; *ut in Concilii Toletani* IIII. *capitulo* XII. *est probè observatum. Videturque omninò Hymnus iste, tanto consensu tum in Orientalibus tum in Occidentalibus Ecclesiis (ut nos eum hîc audimus) receptus, ex eorum fuisse numero, quorum vetus author qui contra Artemonis hæresim scripsit (apud Eusebium, libro V. Histor. Ecclesiastic. cap. ult.) hisce verbis meminit,* Ψαλμοὶ δὲ τίνες ἀδελφῶν ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ πιστῶν γεγραμμένοι, ἢ λόγοι τοῦ Θεοῦ ἢ Χριστὸν ὑμνοῦσι θεὸν λογοῦσιν. *quorum sententiam ita Russinus reddidit.* Sed & Psalmi vel Cantica, ab initio scripta sunt, quæ à fratribus fidelibus Verbum Dei esse Christum & Deum, totâ hymnorum suorum laude concelebrant. Περὶ τῆς ἐωθινῆς *titulum, in Constitutionibus apostolicis lib.* VII. *cap.* XLVIII. (al. 47.) *præfixum habes:* Τῶν ὠδῶν, *ad finem Psalterii Græci, tum in Benedictino Cantabrigiensium Collegio (quod anno Mundi* 6663. *sive Christi* 1158. *fuit scriptum;) tum in omnium antiquissimo exemplari Alexandrino, majusculis literis exarato, quod in Regio nostri Bibliothecâ conservatur. ubi* στιχηρὸν *descriptus ille habetur: hâc etiam Odâ insuper additâ.*

Kal'

Καθ' ἑκάστην ἡμέραν εὐλογοῦντός σε. καὶ αἰνοῦντί σου τὸ ὄνομα εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

Καταξίωσον, Κύριε, καὶ τὴν ἡμέραν ταύτην ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς.

Εὐλογητὸς εἶ Κύριε ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν. καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

* Εὐλογητὸς εἶ Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.

Κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ.

Ἐγὼ εἶπα, Κύριε, ἐλέησόν με, ἴασαι τὴν ψυχήν μου ὅτι ἥμαρτόν σοι.

Κύριε, πρὸς σὲ κατέφυγον. δίδαξόν με τὸ ποιεῖν τὸ θέλημά σου, ὅτι σὺ εἶ ὁ θεός μου.

Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν φωτί σου ὀψόμεθα φῶς.

Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσί σε.

Per singulos dies benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in seculum, & in seculum seculi. Pſalm. 145. (al. 144.) 2.

* Dignare, Domine, die isto sine peccato nos custodire. * Hic versiculus etiam in Ambrosii vel Nicetii Hymno legitur.

Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum: & laudandum ac glorificandum est nomen tuum in secula. Amen. Tobit. 8. 5.

Benedictus es, Domine: doce me justificationes tuas. Pſal. 119. (al. 118.) 12. qui versus, in Alexandrino codice, ter habetur hic repetitus.

Domine, refugium tu factus es nobis in generatione & generatione. Pſal. 90. (al. 89.) 1.

Ego dixi: Domine miserere mei, sana animam meam; quia peccavi tibi. Pſal. 41. (al. 40.) 4.

Domine, ad te confugi: doce me facere voluntatem tuam; quia Deus meus es tu. Pſal. 143. (al. 142.) 9, 10.

Quoniam apud te est fons vitæ: in lumine tuo videbimus lumen. Pſal. 36. (al. 35. 9.)

Prætende misericordiam tuam scientibus te. Ibid. 10.

ΥΜΝΟΣ ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ.

HYMNUS VESPERTINUS.

Φῶς ἱλαρὸν ἁγίας δόξης ἀθανάτου Πατρὸς οὐρανίου, ἁγίου, μακαρίου, Ἰησοῦ Χριστὲ, ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἠέλιον δύσιν, ἰδόντες ἑσπερινὸν φῶς, ὑμνοῦμεν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα θεόν. ἄξιόν σε ἐν πᾶσι καιροῖς ὑμνεῖσθαι φωναῖς αἰσίαις, Υἱὲ θεοῦ, ζωὴν ὁ διδούς· διὸ ὁ κόσμος σὲ δοξάζει.

Lumen hilare sanctæ gloriæ immortalis Patris, cœlestis, sancti, beati, Jesu Christe: quum ad Solis occasum pervenerimus, lumen cernentes vespertinum, laudamus Patrem & Filium & sanctum Spiritum Dei. Dignus es tempore

a Basil. αἰνῶ-μεν

b al. Θεόν.

al. αἰσίας.

χαρεῖτε ὑμνοῦσαι φωναῖς ἁπάσαις, υἱὸ Θεοῦ, ζωὴν ὁ δούς. Διὰ σὲ κόσμος σε δοξάζει.

re quovis sanctis vocibus celebrari, fili Dei, vitæ dator. Quapropter te Mundus glorificat.

NOTA.

Vespertinus *hic Hymnus* Matutino, *in Benedictino, de quo diximus, codice subjunctus est: et in altero Psalterio Græco, anno Mundi* 6844. *Indictione* 4. *hoc est, æræ Christianæ* 1336. *descripto, in publicâ Oxoniensis Academiæ Bibliothecâ*, Ὕμνος τῆ λυχνικῆ, *inscribitur; quòd recitari soleret, quum lumen inferretur. De quo more Socrates, libro* V. *Histor. Ecclesiastic.* κεφ. κβ. Ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἱεροσολύμοις καὶ Θετταλίᾳ, τὰς ἐν ταῖς λυχναρίαις εὐχὰς μεγαλύνουσι πᾶς ὁ Κωνσταντινουπόλει Ναυατιανὸς ποιεῖται. In Græciâ & Hierosolymis & Thessaliâ, cùm accenduntur lucernæ, ejusmodi preces fiunt, quales à Novatianis Constantinopoli degentibus aguntur. *Et hunc ipsum Hymnum respiciens Basilius, in lib. de Spiritu sancto ad Amphilochium, cap.* XXIX. Ἔλαξε τῆς παρούσης ἡμῖν, μὲ σιωπῇ τινὶ χάριν τοῦ ἱλαροῦ φωτὸς ἁρπάσας, ἀλλ' εὐθὺς φανεὶς ἐμφαίνει τὸν εὐχαριστίαν. Καὶ ἴσως μὲν ὁ φανεὶς τῶν ῥημάτων ἐκείνων τὸ ἐπὶ λυχνοῖς εὐχαριστίας, οἵοπερ ἂν ἔχομεν. ὁ μὲν τοι λαὸς ἀρχαίαν ἀφῆσι τὴν φωνὴν, καὶ ὑδρὶ πώποτε ἀσεβεῖν ἐνομίσθησαν λέγοντες. Αἰνοῦμεν πατέρα, καὶ υἱὸν, καὶ ἅγιον πνεῦμα Θεοῦ. Visum est patribus nostris, vespertini luminis gratiam haudquaquam silentio arripere, sed mox ut apparuit agere gratias. Quis autem fuerit author illorum verborum, quæ dicuntur in gratiarum actione ad lucernas, dicere non possumus. Populus tamen antiquam profert vocem; neque cuiquam unquam visi sunt impietatem committere, quum dicunt. Laudamus Patrem & Filium & Spiritum sanctum Dei. *Et licèt Nicephoro Callisti, lib.* XVIII. *Histor. Ecclesiast. cap.* LI. *non facilè concesserim, Hymnum hunc jam inde ab Apostolis per manus Ecclesiæ Christi fuisse traditum: esse tamen* φιλόχριστον ὑμνῳδίαν *illum, cujus* τὰ Constitut. *Apostolic. lib.* VIII. *cap.* XXXV.

XXXV. (al. 41.) *fallax est mentis, non multùm repugnaverim. Ut quemadmodum Græci* (apud Varronem, de linguâ Latinâ libro V.) *cùm lumen adferretur, dicere fuerunt oliti,* φῶς ἀναδοῦναι *ita & Christiani suum* φῶς ἱλαρὸν ἀγίαν σιγὴν, *in laudem illius qui est* ἀπύρασμα ἡ δόξα *Dei & Patris, canere consueverint.*

HILDEBERTI CENOMANENSIS
De Confessione Sanctæ Trinitatis, Hymnus suavissimus.

Alpha & ω, magne Deus; *Eli, Eli,* Deus meus.
Cujus virtus, totum posse; cujus sensus, totum nôsse:
Cujus esse, summum bonum; cujus opus, quicquid bonum.
Subter cuncta, super cuncta; extra cuncta, intra cuncta.
Intra cuncta, nec inclusus; extra cuncta, nec exclusus:
Super cuncta, nec elatus; subter cuncta, nec substratus.
Super totus, præsidendo; subter totus, sustinendo:
Extrà totus, complectendo; intrà totus es implendo.
Intrà, nusquam coarctaris; extrà, nusquam dilataris:
Subter, nullo fatigaris; super, nullo sustentaris.
Mundum movens, non moveris; loci tenens, non teneris:
Tempus mutans, non mutaris; vaga firmans, non vagaris.
Vis externa vel necesse, non alternat tuum esse.
Heri nostrum, cras, & pridem, semper tibi nunc & idem:
Tuum (Deus) hodiernum, indivisum sempiternum,
In hoc totum prævidisti, totum simul perfecisti:
Ad exemplar summæ mentis, formam præstans elementis.

Nate patri coæqualis, patri consubstantialis,
Patris splendor & figura, factor factus creatura,
Carnem nostram induisti, causam nostram suscepisti.
Sempiternus temporalis, moriturus immortalis:

Verus homo, verus Deus; impermixtus Homo Deus.
Non conversus hic in carnē, nec minutus propter carnem:
Hic assumptus est in Deum, nec consumptus propter Deum.
Patri compar Deitate, minor carnis veritate:
Deus pater [a] tantùm Dei; Virgo mater sed & Dei.
In tam novâ ligaturâ, sic utraque stat natura:
Ut conservet quicquid erat, facta quiddam quod non erat.
Noster iste mediator, iste noster legislator;
Circumcisus, baptizatus, crucifixus, tumulatus,
Obdormivit & descendit, resurrexit & ascendit:
Sic ad cœlos elevatus, judicabit judicatus.

[a] *Ratione hypostatica unionis utriusque in Christo naturæ, etiam Hominis pater est; non minùs quàm beata virgo mater Dei.*

Paracletus increatus, neque factus neque natus,
Patri [b] compar filioque, sic procedit ab utroque;
Ne sit minor potestate, vel discretus qualitate.
Quanti illi, tantus iste; quales illi, talis iste:
Ex quo illi, ex tunc iste; semper illi, semper iste.
Pater alter, sed gignendo; natus alter, sed nascendo;
Flamen, ab his procedendo: tres sunt unum subsistendo.
Quisque trium, plenus Deus; non tres tamen dii, sed Deus:
In hoc Deo vero, tres & unum assevero;
Dans [c] *usia* unitatem, & *personis* trinitatem.
In personis nulla prior, nulla major nulla minor:
Unaquæque semper ipsa, sic est constans atque fixa;
Ut nec in se varietur, nec in ullam transmutetur.

[b] al. *consort genitoque,*

[c] οὐσία i. *essentia.*

Hæc est fides orthodoxa; non hîc error [d] sive noxa:
Sicut dico, sic & credo; nec in pravam partem cedo.
Inde venit, bone Deus, ne desperem quamvis reus:
Reus mortis, non despero; sed in morte vitam quæro.
Quo te placem nil prætendo, nisi fidem quam defendo.
Fidem vides, hâc imploro; leva fascem quo laboro:
Per hoc sacrum cataplasma, convalescat ægrum plasma.

[d] πρ. *sine*

ORATIO

ORATIO AD DOMINUM.

Extra portam jam delatum, jam fœtentem tumulatum,
Vitta ligat, lapis urget: sed si jubes, hic resurget.
Jube, lapis revolvetur; jube, vitta disrumpetur:
Exiturus nescit moras; postquàm clamas, *Exi foras*.
In hoc salo mea ratis, infestatur à piratis:
Hinc assultus, inde fluctus; hinc & inde mors & luctus.
Sed tu, bone nauta, veni: preme ventos, mare leni;
Fac abscedant hi piratæ, duc ad portum salvâ rate.
Infœcunda mea ficus, cujus ramus ramus siccus,
Incidetur, incendetur; si promulgas quod meretur.
Sed hoc anno dimittatur; sterçoretur, fodiatur:
Quod si necdũ respondebit, flens hoc loquor, tunc ardebit.
Vetus hostis in me furit; aquis mersat, flammis urit:
Inde languens & afflictus, tibi soli sum relictus.
Ut hic hostis evanescat, ut infirmus convalescat;
Tu virtutem jejuandi des infirmo, des orandi:
Per hæc duo, Christo teste, liberabor ab hâc peste.
Ab hâc peste solve mentem, fac devotum pœnitentem:
Da timorem, quo projecto, de salute nil conjecto.
Da Spem, Fidem, Charitatem, da discretam pietatem:
Da contemptum terrenorum, appetitum supernorum.
Totum, Deus, in te spero; Deus ex te totum quæro:
Tu laus mea, meum bonum, mea cuncta, tuum donum.
Tu solamen in labore, medicamen in languore:
Tu in luctu mea lyra, tu lenimen es in irâ.
Tu in arcto liberator, tu in lapsu relevator:
Metum præstas in provectu, spem conservas in defectu.
Si quis lædit, tu rependis; si minatur, tu defendis:
Quod est anceps tu dissolvis; quod tegendum tu involvis.
Tu intrare me non sinas infernales officinas:
Ubi mœror, ubi metus; ubi fœtor, ubi fletus;
Ubi probra deteguntur, ubi rei confunduntur;

Ubi tortor semper cædens, ubi vermis semper edens;
Ubi totum hoc perenne, quia perpes mors gehennæ.
Me recepter Sion illa, Sion David urbs tranquilla:
Cujus fáber auctor lucis, cujus portæ lignum crucis;
Cujus claves lingua Petri, cujus cives semper læti,
Cujus muri lapis vivus, cujus custos Rex festivus.
In hâc urbe, lux sollennis, ver æternum, pax perennis:
In hâc odor implens cœlos, in hâc semper festum melos.
Non est ibi corruptela, non defectus, non querela:
Non minuti, non deformes, omnes Christo sunt conformes.
Urbs cœlestis, urbs beata, supra petram collocata:
Urbs in portu salutis tutu, de longinquo te saluto;
Te saluto, te suspiro, te affecto, te requiro.
Quantum tui gratulentur, quàm festivè conviventur;
Quis affectus eos stringat, aut quæ gemma muros pingat,
Quis chalcedon, quis jacinctus: plôrunt illi qui sunt intus.
In plateis hujus urbis, sociatus piis turbis,
Cum Moyse & Eliâ, pium cantem *Alleluia*.

NOTA.

Ex veteribus membranis Cottonianis (à quibus nomen authoris aberat) Rhythmos istos elegantissimos descripsimus, & ex altero Bibliothecæ Regiæ Codice, ab amicissimo Junio accepto, alicubi emendavimus: in quo tum Epistolæ Hildeberti continebantur, tum Carmina; & in his, de *Hermaphrodito*, *Lucretiâ*, & *Romæ ruinâ* quoque, quæ Veterum Poëtarum Catalectis habentur interjecta.

FINIS.

ERRATA.

PAg. 16. lin. 11. fine, p. 17. lin. 9. *oe, dittas*, lin. 21. te perd. p. 18. l. 18. *Aspirans*, p. 19. lin. 24. *Maxaleris*, lin. 25. *ἀγία* p. 25. lin. 4. *τυτὸς*, lin. ult. *impliciter*. In marg. pag. 33. lin. 6. *μυτὸς*, pag. 9. lin. 9. quinque sequ.